

ความรุนแรง สงคราม กีฬา และรัฐลัทธิอำนาจนิยมราชวงศ์มังราย¹

ชาญ พนารัตน์²

(Received: June 1, 2021; Revised: September 6, 2021; Accepted: September 29, 2021)

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้พิจารณาพัฒนาการความรุนแรงในมิติรัฐและชีวิตประจำวันของสังคมล้านนา ความหมายของและหน้าที่ทางสังคมของกีฬาในล้านนา และตัวแบบทางสังคมวิทยาในการศึกษากีฬาและช่วงชั้นทางสังคมในล้านนา ผ่านเอกสารชั้นต้น ที่ให้มุมมองของคนในโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่เมือง ไคล่งกลอน กฎหมาย และจารึก การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมล้านนาที่ผ่านมาละเลยมิติชีวิตประจำวัน ขณะที่การศึกษา กีฬาในยุคจารีตยังจำกัดอยู่ในมุมมองประวัติศาสตร์แห่งชาติและละเลยวัฒนธรรมตามมุมมองคนใน แต่หลักฐานชี้ว่ากีฬาเกี่ยวข้องกับการซ้อมรบและเชื่อมโยงการจัดลำดับชั้นและการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของ สถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมของผู้เล่นที่โยงใยกับคนอื่น ๆ

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้แนวคิดของนอร์เบิร์ต เอ.เอลส์ เพื่อศึกษาถึงหน้าที่ การใช้และการควบคุมความรุนแรง ในความสัมพันธ์ต่าง ๆ รวมถึงกีฬา นอกจากกีฬาในล้านนาจะโยงกับสงครามจริงตามที่ Elias and Dunning (1986) ชี้แนะแล้ว กีฬาในล้านนาเกี่ยวข้องกับการเติมพินด้วยเกียรติ บุญบารมี ชีวิต การเลื่อนยศ ทรัพย์ สัตว์ ข้ำทาส เมือง และรัฐ อันนำไปสู่การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของสถานภาพ (Binde, 2005b) หากระดับความเกี่ยว โยงระหว่างกีฬากับสงครามจริงมีมากจะนำไปสู่สงครามตามมาและการเลื่อนสถานะที่ได้รับอย่างใกล้เคียงกับ การรบในสงคราม นอกจากนี้ กีฬาในมหรสพของล้านนาไม่ได้ถูกจัดสม่าเสมอเหมือนรัฐเขมรและอยุธยาเลย จนกระทั่งถึงราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในช่วงนี้เอง ล้านนาใช้กีฬาในมหรสพเพื่อดึงดูดให้คนทุกฐานันดรขึ้น ชมบารมีของรัฐ/กษัตริย์ผู้ครอบครองยอดนักรบและเพื่อจัดความสัมพันธ์เชิงสถานภาพ แม้แนวคิดของเกียร์ซ เรื่องรัฐมหรสพจะเป็นประโยชน์ (Geertz, 1980) แต่การศึกษากีฬาสมาจารีตในล้านนา อยุธยา และสุโขทัย จำเป็นจะต้องคำนึงถึงมหรสพทั้งในมิติที่บูรณาการและไม่บูรณาการไปสู่ความสัมพันธ์ลำดับชั้นภายในรัฐและ ชุมชน ฯลฯ อีกด้วย

คำสำคัญ: กีฬาในล้านนา ความรุนแรงในล้านนา การพนันในล้านนา ชนชั้นทางสังคมในล้านนา รัฐ ลัทธิอำนาจนิยมราชวงศ์มังราย สังคมวิทยากีฬา-ล้านนา

¹ บทความนี้เป็นผลงานวิจัยจากโครงการวิจัย “วัฒนธรรมร่างกายและความรุนแรงในล้านนา ค.ศ. 1400-1569/พ.ศ. 1943-2112” ระยะเวลา ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2563 – 2 มิถุนายน 2564 โดยมีข้าพเจ้าเป็นผู้วิจัย โครงการวิจัยชิ้นนี้ได้รับการสนับสนุนจากทุนวิจัยจาก กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

² อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อีเมล: c.panarut@gmail.com

Violence, Warfare, Sports, and the Lanna State during the Mangrai Dynasty

Charn Panarut³

Abstract

This research studies a development of violence in contexts of the Lanna state and everyday life. This paper investigates social meanings and functions of sports as well as a sociological model for contemplating sports and social classes in Lanna by using first-hand accounts in pieces of evidence, particularly chronicles, poems, laws, and inscriptions. Previous studies overlooked day-to-day life of the Lanna society and the Lanna people's perspectives. The nationalist theme also dominated a study of sports in Lanna. Nevertheless, following Lanna people's perspectives, sports were related to warfare training, social hierarchy, and social mobilities of sportsmen in relationships with other people.

This research applies the concept of Norbert Elias for illuminating functions, mobilizations, and controls of violence in social relationships, including warfare and sports. In the Lanna context, sports were part of warfare (see Elias and Dunning, 1986). Sports were related to betting on social honors, merits, lives, promotions, assets, animals, slaves, cities, and states, which might lead to rises or declines of social statuses of sportsmen and those who involved (see Binde, 2005b). If a sport game was highly linked with an actual war, it would bring about a bloody warfare and a promotion usually got in a case of winning battle. Furthermore, sports in entertainments, organized by the Lanna state, were not regularly held as they were arranged by the Khmer and Ayutthaya states. It was only in the early sixteenth century, the Lanna King organized annual entertainments to attract people from all strata so that they would be impressed with hierarchical relationships as well as the King's charisma and possession of dexterous warriors. Even though the concept of the theatre state is fruitful for analyzing traditional sports in Lanna (Geertz, 1980), any investigation into traditional sports in the Lanna, Ayutthaya, and Sukhothai states needs to consider an entertainment as (dis)integration of people into a hierarchical state, a community, and so forth.

Keywords: Sports in Lanna, Violence in Lanna, Gambling in Lanna, Social Classes in Lanna, the Lanna State during the Mangrai Dynasty, Sociology of Sports-Lanna

³ Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University
Email: c.panarut@gmail.com

1. บทนำ

การศึกษาสังคมและประวัติศาสตร์ล้านนาที่ผ่านมามักจะละเลยการศึกษาประวัติศาสตร์ในมิติชีวิตประจำวันและชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คน (Ganjanapan, 2017, p. 49) ในสังคมจารีต ผู้คนอาจใช้ความรุนแรงจนถึงบาดเจ็บล้มตายในกิจกรรมที่ทำกันในระดับชีวิตประจำวันโดยที่รัฐก็รับรองว่าไม่มีความผิดและผู้คนยังสรรเสริญผู้ที่มีความรุนแรงจนส่งผลดีต่อสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของผู้ใช้อีกด้วย เช่น มหรรพหลวงของทั้งรัฐล้านนาและรัฐอยุธยารับรอง สรรเสริญ และให้รางวัลแก่การแข่งฟันดาบของขุนนางชาวพะเยา การเดินไต่เชือกและการไต่บันไดตาบที่ลำพูน เป็นต้น (Samutthakhot Khamchan, 1961; Phongsiphan, 2019, p. 275; Khlong Nirat Haripunchai, 2021)

การศึกษาความรุนแรงของรัฐล้านนาที่ผ่านมาจะเน้นไปที่การทำสงคราม (ดู Rungruangsi & Akkharachinoret, 2009, pp. 113-126; Setthakul, 2009; Ongsakul, 2018; Penth, 2004) หากแต่ยังไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงบางมิติโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรุนแรงที่แทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวันทั้งที่ดำเนินไปอย่างชอบธรรมและไม่ชอบธรรมตามมุมมองของรัฐ/กษัตริย์ล้านนา การใช้ความรุนแรงของชนชั้นปกครอง ขุนนาง และไพร่ทาสทั้งในบริบทสงครามและชีวิตประจำวันอย่างการก่อจลาจลและการแข่งกีฬาต่างก็เกี่ยวข้องกับการเลื่อนสถานะทางเศรษฐกิจสังคมของผู้คนแต่ละช่วงชั้นทั้งสิ้น

วัฒนธรรมความรุนแรงเกี่ยวข้องกับสถานภาพอย่างลึกซึ้งเพราะความรุนแรงนำไปสู่การขึ้นสู่บัลลังก์, ความชอบธรรมที่จะปกครองจากการเป็นยอดกษัตริย์นักรบ, การเลื่อนสถานภาพขุนนางจากการรบและกีฬา, การเพิ่มทรัพย์สิน เมือง สัตว์และคน, การถูกถอดจากตำแหน่ง, ความอับอายจากความขลาดและไม่สมชาย, ทุพพลภาพ และไปจนถึงความตาย การศึกษาความรุนแรงจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงตำแหน่งแห่งที่ทางเศรษฐกิจสังคมของแต่ละคนในความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความรุนแรง (ดู Tamnan Sipha Ratchawong, 1982; Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000; Phunmuang Chiang Saen, 2003; Phunmuang Nan, 2018)

ความขัดแย้งของสังคมที่เน้นการจัดสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมถูกจัดการผ่านกิจกรรมกีฬา ในทุกกรณีการต่อสู้ในสนามรบและการแข่งกีฬาเป็นการแข่งขันกันในเชิงสถานภาพ ตลอดจนเป็นการเดิมพันด้วยสถานภาพว่าจะดีขึ้นหรืออาจจะดับสูญไปพร้อมกับชีวิต การขยายความเข้าใจในประเด็นเรื่องสถานภาพจึงเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการทำความเข้าใจมิติความรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดิมพันด้วยสถานภาพในกีฬาหรือสงครามครั้งหนึ่ง ๆ มีนัยสำคัญต่ออันกรบหรือนักกีฬาว่าจะตัดสินใจใช้สถานภาพและชีวิตที่ตนมีเข้าแลกเพื่ออ้างเกียรติภูมิของตนหรือไม่ อย่างไร ระดับความรุนแรงจึงผันแปรไปตามโลกทัศน์ที่มีต่อสถานภาพที่จะได้เสียระหว่างการรบหรือกิจกรรมกีฬา

การศึกษากีฬาในสังคมล้านนา ยังจำกัดอย่างมากทั้งในเชิงจำนวนงานและการศึกษาอย่างเชื่อมโยงกับบริบทเชิงประวัติศาสตร์ ทั้งที่การล่าสัตว์ การทำประลองด้วยอาวุธ การชนไก่ และกีฬาอื่น ๆ ในมหรรพถูกกล่าวถึงตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึง 16 ดังปรากฏทั้งใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* *ตำนานสิบห้าราชวงศ์* *พื้นเมืองเชียงแสน* *พื้นเมืองน่าน* *โคลงนิราศหริภุญชัย* ของล้านนา และ *สมุทโฆษคำฉันท์* ของอยุธยา

ซัชชัย โกมารทัต ศึกษา *กีฬาพื้นเมืองไทยภาคเหนือ* โดยยกร่องรอยความเป็นมาของกีฬานับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ การศึกษาของซัชชัยเน้นศึกษากีฬาที่เล่นในอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรอยุธยา โดยอาศัยหลักฐานของทั้งสองอาณาจักรดังกล่าว โดยมีได้กล่าวถึงหลักฐานในอาณาจักรล้านนาที่ร่วมสมัยกับอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยาเลย ข้อจำกัดนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการขาดแคลนหลักฐานจากทางพากล้านนา ซึ่งนับได้ว่ามีอยู่มากเพียงพอ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดนี้อยู่ที่กรอบการมองประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทยที่มองประเทศไทยในฐานะที่เป็นหน่วยการศึกษาที่เป็นเอกภาพและปราศจากความขัดแย้งระหว่างรัฐล้านนา รัฐสุโขทัย รัฐอยุธยา รัฐน่าน เป็นต้น กรอบการมองประวัติศาสตร์ของซัชชัยเริ่มจากเริ่มจากกรุงสุโขทัยไปสู่อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์อย่างเป็นเส้นตรง (Komanrathat, 2006)

งานศึกษาขึ้นมา รัตนาพร เศรษฐกุล ได้กล่าวถึงกีฬาในฐานะกิจกรรมที่เน้นการใช้ทักษะร่างกายไว้ผ่านหลักฐานในอาณาจักรล้านนาอย่าง *โคลงนิราศหริภุญชัย* รัตนาพรเน้นว่ากิจกรรมอย่างการไต่สายหนังและไต่บันไดตาบเกี่ยวโยงกับทั้งงานรวมกลุ่มทางศาสนา การสันตนาการ และเศรษฐกิจ (Setthakul, 2009) อย่างไรก็ตาม รัตนาพร มองข้ามความสำคัญของกิจกรรมทั้งสองว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมความรุนแรงอย่างลึกซึ้งตามมุมมองของคนใน กิจกรรมทั้งสองเป็นกิจกรรมที่ต้องแสดงทักษะร่างกายต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับการแสดงอุดมคติของอัตลักษณ์ความเป็นชายและเน้นบอกร่างกายความกล้าหาญและท้าทายต่อความตายจากการไต่เชือกบนที่สูงอย่างคล่องแคล่วและการไต่บันไดตาบที่เต็มไปด้วยอันตราย ท่ามกลางสังคมศักดินาที่ความตายและความอยู่รอดเป็นเรื่องที่สำคัญและใกล้ตัวอย่างมาก

นอกจากนี้ วัฒนธรรมความรุนแรงมักจะถูกกล่าวถึงเฉพาะในช่วงเวลาแห่งสภาวะสงครามเป็นหลัก โดยละเลยการพิจารณาความรุนแรงในช่วงเวลา “สงบสุข” อย่างการแข่งขันดาบ การเดินไต่เชือก และการไต่บันไดตาบในงานมหรสพ ดังในงานของอุดม และเกริก (Rungruangsi & Akkharachinoret, 2009, pp. 113-126) ช่วงเวลาที่ปลอดสงครามเป็นช่วงเวลาที่ขุนนางนักรบยังต้องใช้และเสี่ยงต่อความรุนแรงที่ถึงตายเพื่อฝึกฝนให้ใช้ความรุนแรงได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อยกระดับสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของตน

ด้วยข้อจำกัดของการศึกษาสังคมและประวัติศาสตร์ล้านนาที่ยังละเลยมิติชีวิตประจำวันอย่างการกีฬาที่เกี่ยวโยงกับความรุนแรงและการเลื่อนสถานภาพ อีกทั้งการมองประวัติศาสตร์กีฬาของล้านนาด้วยกรอบประวัติศาสตร์แห่งชาติไม่ได้สะท้อนบริบททางประวัติศาสตร์สังคมของการกีฬาที่เกี่ยวโยงกับความขัดแย้งระหว่างรัฐในช่วงเวลานั้น ความเข้าใจเกี่ยวกับการกีฬาและความรุนแรงในสังคมล้านนาจึงคลุมเครืออยู่มาก

2. ทฤษฎีสังคมวิทยา: ความรุนแรงและสถานภาพในกีฬาและรัฐ

การระดม การใช้และควบคุมความรุนแรงโดยมนุษย์ในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นประเด็นสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มาตลอดพัฒนาการสังคมมนุษย์มาตั้งแต่ยุคชนเผ่า รัฐจารีต รัฐสมัยใหม่ สังคมนานาชาติ ดังนั้น มนุษย์จะมีแนวโน้มใช้ความรุนแรงได้อย่างไร ในระดับใด จะต้องพิจารณาพัฒนาการและพลวัตความสัมพันธ์การรวมกลุ่มของมนุษย์ที่ใช้และผลิตสร้างหน้าที่และความหมายทางสังคมของการใช้ความรุนแรงขึ้นมาในระดับที่สูงสุดจนถึงระดับที่ควบคุมไว้โดยสงบในบริบทต่าง ๆ

การศึกษาพัฒนาการการใช้ความรุนแรงในยุโรปที่ผ่านมาเน้นศึกษาควบคู่ไปกับพัฒนาการรัฐรวมศูนย์อำนาจการใช้ความรุนแรง นอร์เบิร์ต เอไลอัส (Norbert Elias) นักสังคมวิทยาเสนอว่ากระบวนการสร้างการรวมศูนย์อำนาจการใช้ความรุนแรงของรัฐจารีตมักจะมีเงื่อนไขกับความสามารถและไม่สามารถรวมศูนย์นี้สลับกันไปมา ทว่าจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้พัฒนาการรัฐรวมศูนย์บังเกิดขึ้นในบริบทรัฐยุโรปคือ เศรษฐกิจการค้าและการเงินที่ขยายตัว การสะสมทุนของชาวเมืองผู้ทำการค้าส่งผลกระทบต่อการสะสมทุนของรัฐผ่านการเก็บภาษี ขนขึ้นปกครองใช้ประโยชน์ทางการเงินนี้ขยายขีดความสามารถในการจัดการและระดมใช้ความรุนแรงจนสถาปนาการรวมศูนย์อำนาจการใช้ความรุนแรงได้ในระยะยาว (Elias, 2000)

มนุษย์ผู้เรียนรู้ที่จะใช้และควบคุมความรุนแรงบนความสัมพันธ์ภายในและระหว่างกลุ่มที่หลากหลายบนพลวัตความสัมพันธ์เชิงพึ่งพิง (interdependencies) กลุ่มทางสังคมหนึ่ง ๆ ถูกพิจารณาว่าเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงพึ่งพิงต่อรองระหว่างมนุษย์ ซึ่งขยายตัว หรือสลายตัวได้ เช่น กลุ่มอุปถัมภ์มูลนาย รัฐจารีต กลุ่มชาติพันธุ์ ขนขึ้น เป็นต้น มนุษย์คนหนึ่งสังกัดหลายกลุ่ม กลุ่มทางสังคมทั้งหลายต่างฝ่ายต่างก็มีหน้าที่ต่อกัน ต่างก็มีอำนาจระดมหรือยับยั้งการใช้ทรัพยากรในระดับหนึ่งจนส่งผลต่อฮาบิตัสหรือการเรียนรู้ทางสังคมที่ติดตัวของสมาชิกกลุ่ม (habitus) ฮาบิตัสก่อรูปผ่านกิจกรรมทางสังคม ในกิจกรรมทางสังคม ผู้คนเรียนรู้และระดมทรัพยากร ความรู้ ภาษา อุดมคติจากอดีตและต่ออนาคต มาใช้ต่อรองผู้คนทั้งในและระหว่างกลุ่ม ดังนั้นพฤติกรรม จรรยา และอารมณ์ ซึ่งเกี่ยวกับการควบคุมตนเองที่คนคนหนึ่งปฏิบัติเป็นผลมาจากการเรียนรู้ทางสังคมที่ติดตัว อัตลักษณ์ของคนคนหนึ่งมีหลากหลาย อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดช่วงชีวิต และเชื่อมโยงกับกลุ่ม/เครือข่ายต่าง ๆ ที่สังกัดและพัวพัน (Elias, 1978, 1991, 1996, 2000, 2001; Elias & Scotson, 1965)

ในรัฐจารีตในยุโรปยุคกลาง การใช้ความรุนแรงอย่างมีประสิทธิภาพมีความจำเป็นสำหรับการอยู่รอดของรัฐและสมาชิก รัฐจึงสรรเสริญการใช้ความรุนแรง ในยุคกลางและก่อนหน้า ผู้คนไม่ได้รู้สึกละอายต่อการใช้ความรุนแรงจนเกิดการยับยั้งห้ามใจ ในหลายครั้งพวกเขามีความสุขจากการสังหารและทรมาน นอกจากนี้ มีความเชื่อมโยงระหว่างการใช้ความรุนแรงในกีฬากับหน้าที่ทางสังคมในยุคจารีต กีฬาดวลอาวุธบนหลังม้ามีหน้าที่ทางสังคมในฐานะที่เป็นการซ้อมรบเพื่อเตรียมความพร้อมในสงคราม การแข่งขันอาจนำไปสู่ความตายในระหว่างการแข่งขันกันอัตลักษณ์ส่วนตัว/ส่วนกลุ่ม กับอัตลักษณ์ของพวกเขาถูกสร้างขึ้นโดยทั้งนักกีฬา และผู้เกี่ยวข้องหมด ในระหว่างการแข่งกีฬา การสร้างอัตลักษณ์หลอมรวมไปกับอารมณ์ ความรักในศักดิ์ศรีของตนและกลุ่ม ความเกลียดชังยาบาทต่อศัตรู ฯลฯ ทั้งอารมณ์ที่กล่าวมา และอารมณ์ที่ตื่นเต้นจากการลุ้นการประลองของผู้เข้าร่วมอาจก่อตัวจนประทุขึ้นจนนำไปสู่ความรุนแรงที่มากจนส่งผลให้เกิดการเพิ่มระดับความรุนแรงได้ (Elias, 2018, p. 132; Elias & Dunning, 1986, pp. 138-143; Elias, 2009, pp. 192-193)

ตัวแบบการศึกษา กีฬาของเอไลอัสและตันนิง ซึ่งสร้างขึ้นบนบริบทยุโรปตะวันตกขาดมิติขนชั้นทางเศรษฐกิจสังคมซึ่งมีความสำคัญในการขับเคลื่อนการใช้ความรุนแรงในการแข่งขันกีฬาในบริบทล้านนา สุโขทัย และอยุธยา การเติมพินด้วยเมือง ศักดิ์ศรีของอาณาจักร/กษัตริย์ เงินตรา สถานภาพ ชีวิตระหว่างแข่งกีฬา

ปรากฏอยู่ในกีฬาของทุกฐานันดร กิจกรรมกีฬาและการเติมพันประกอบสร้างอัตลักษณ์ที่กำลังเคลื่อนที่ขึ้นไปในลำดับขั้นแห่งสถานภาพด้านเศรษฐกิจ สังคมที่กำลังสะสมและแสดงออก ดังปรากฏอยู่ในหลักฐานต่าง ๆ⁴

แต่สิ่งที่เด่นชัดในวัฒนธรรมล้านนาและไท(ย) คือ การแข่งกีฬาที่เป็นแง่มุมของการพนันและการเติมพันอยู่บ่อยครั้ง การพนันในการกีฬาเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแง่มุมด้านการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การเติมพันด้วยชีวิตและร่างกายกับตำแหน่ง เงินรางวัล ประชากร และเมือง การศึกษาวัฒนธรรมกีฬาของชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐอยุธยาที่ผ่านมาอย่าง Panarut (2017, 2019) ก็ไม่ได้เน้นความสำคัญของการแลกเปลี่ยนทรัพยากรในระหว่างการแข่งขันกีฬาอย่างเพียงพอ การละเลยแง่มุมเรื่องทรัพยากรในงานเหล่านี้จึงยังไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของผู้ใช้ความรุนแรง

แพร์ บินเดอ (Per Binde) นักมานุษยวิทยา พิจารณาว่าการพนันเกี่ยวข้องกับระบบการแลกเปลี่ยนทรัพยากรอันมีค่าอันรวมถึงสถานภาพ ระบบการแลกเปลี่ยนสะท้อนแง่มุมทางวัฒนธรรมของสังคมหนึ่ง ๆ สำหรับการแข่งขันต่อสู้ซึ่งมีการพนันเป็นส่วนหนึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนในและระหว่างสังคมล้านนา สุโขทัย และอยุธยา นั้น สองฝ่ายผู้เข้ามาแข่งขันกันถือครองทรัพยากรอันรวมถึงสถานภาพที่ใกล้เคียงกัน บินเดอเรียกการแข่งขันดำเนินไปเพื่อมุ่งปรากฏทรัพยากรของฝ่ายปฏิบัติด้วยความรู้สึกซึ่งเต็มไปด้วยความพยายาม ว่าเป็น “การแลกเปลี่ยนที่สมดุลในเชิงลบ” (negative balanced reciprocity) (Binde, 2005a, 2005b)

การแลกเปลี่ยนที่สมดุลในเชิงลบมักเกิดในสังคมที่มีการจัดช่วงชั้นอย่างเข้มงวด ซึ่งเน้นความสำคัญของเกียรติภูมิ การพนันจึงเป็นการต่อสู้ในเชิงสัญลักษณ์ และความมั่งคั่งได้ถูกระดมออกมาเป็นอาวุธสำหรับการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเกียรติยศและสถานภาพ การไม่เข้าร่วมพนันจึงถูกจัดว่าเป็นการกระทำอันเสื่อมเกียรติเกียรติภูมิเป็นทรัพยากรทางสังคมที่มีค่ามาก เกียรติภูมิได้ให้ความพอใจและอำนาจแก่บุคคล เกียรติภูมิอาจส่งอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ทางสังคม และอาจอำนวยความสะดวกทรัพยากรอันมั่งคั่ง บุคคลจะมีเกียรติภูมิต้องอาศัยการยอมรับรับรองจากบุคคลอื่นผ่านการกระทำตามภาพลักษณ์ตามอุดมคติสังคม การกระทำตามอุดมคติอาจรวมถึงการแสดงทักษะในการต่อสู้อย่างกล้าหาญและความกล้าได้กล้าเสียสิ่งเติมพัน การต่อสู้ที่อันตรายถึงชีวิตสะท้อนความขัดแย้งขั้นสูงสุด ผู้เข้าต่อสู้ตัดสินใจเสี่ยงชีวิตเพื่อปกป้องเกียรติ (Binde, 2005b, pp. 458-473)

จากหลักฐานของสังคมอยุธยา กีฬาแสดงถึงความเป็นรัฐมหรสพตามที่คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) นำเสนอ ในงานมหรสพอันโอ่อ่า อัตลักษณ์พระโพธิสัตว์และจักรพรรดิราชถูกแสดงออก อัตลักษณ์อันปรากฏในรูปของจรรยา สัตว์และคนที่ครอบครอง และสัญลักษณ์อันบ่งชี้สถานภาพ ถูกแสดงออกตามฐานันดร เพื่อให้ทุกคนได้จ้องมอง มีโลกทัศน์ และโครงสร้างชีวิตตามที่ได้แสดงออกมา ษัตริย์ตามอุดมคติจะปกป้องรักษาชีวิต นำความมั่งคั่งอยู่ดีมีสุขและดอกอุดมให้แก่ราชอาณาจักร ประเพณีและศีลธรรมจากมหรสพล่วงอาจถูกประพาดออกมาในชีวิตประจำวัน (Geertz, 1980) หลักฐานในล้านนาก่อนสมัยพญาแก้ว (ครองราชย์ ค.ศ. 1491-1525/พ.ศ. 2034-2068) เท่าที่ผู้วิจัยพบ มีการกล่าวถึงมหรสพน้อยครั้งมาก (ดู Tamnan

⁴ Samutthakhot Khamchan, 1961; Tamra Ratcha Sewok Khrang Krungkao, 1994, pp. 16-7; Phunmuang Chiang Saen, 2003, p. 94; Phunmuang Nan, 2018, p. 106; Khlong Nirat Haripunchai, 2021; TEXT of Three Seals Law, 1981, pp. 1352-1357; The Chiang Mai Chronicle, 1998; The Royal Chronicles of Ayutthaya, 2006, pp.385-386

Phunmuang Chiang Mai, 2000) ในสมัยพญาแก้ว โคลงนิราศหริภุญชัย ชี้ให้เห็นว่าพระองค์ใช้มหรสพหลวงทางศาสนาซึ่งมีกีฬาเป็นส่วนหนึ่ง เพื่อสื่อถึงความเป็นจักรพรรดิราชผู้ครอบครองยอดนักรบและนำความสงบสุขให้แก่ผู้คนในล้านนา (Khlong Nirat Haripunchai, 2021)

3. วัตถุประสงค์

- 3.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการความรุนแรงในมิติรัฐและชีวิตประจำวันของสังคมล้านนา
- 3.2 เพื่อศึกษาความหมายของและหน้าที่ทางสังคมของกีฬาในล้านนา
- 3.3 เพื่อพัฒนาตัวแบบทางสังคมวิทยาในการศึกษากีฬาและช่วงชั้นทางสังคมในล้านนาและอยุธยา

4. วิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาพัฒนาการรัฐจารีตล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 อันเป็นช่วงที่รัฐไท(ย)ต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นใหญ่ในอุษาคเนย์ภาคพื้นทวีปหลังพุกามและเขมรเสื่อมอำนาจ การศึกษาช่วงเวลานี้ชี้ถึงกระบวนการรวมศูนย์อำนาจการใช้ความรุนแรงท่ามกลางการต่อต้าน งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 อันเป็นช่วงที่รัฐในภูมิภาคปรับตัวต่อการเข้ามาของเครื่องมือสำหรับการใช้ความรุนแรงอย่างทหารรับจ้างและอาวุธปืน งานวิจัยชิ้นนี้ครอบคลุมถึงยุคเสื่อมของรัฐล้านนาได้การปกครองของพม่า

ตามมุมมองของนอร์เบิร์ต เอไลอัส คำว่า “การแยกออก” (detachment) หมายถึง กระบวนการสร้างความรู้ของนักสังคมวิทยา ที่จะต้องแยกแยะมาตรฐานการตัดสินเชิงคุณค่าและโลกทัศน์ของตนให้มากที่สุด แต่ขณะเดียวกันนักสังคมวิทยาก็ยัง “พัวพัน” (involvement) กับหัวข้อที่ศึกษาอยู่อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎีที่เขาเลือกใช้เข้าไปพัวพันหรือมองประเด็น และในทางฉันทะที่ผู้วิจัยเลือกหัวข้อที่ตนพัวพันศึกษา (ดู Kilminster, 2007, pp. 102-104; Elias, 1956) ความพัวพันประการหนึ่งของผู้วิจัยในงานชิ้นนี้ คือความพยายามพัฒนาตัวแบบทางทฤษฎีสำหรับทำความเข้าใจการระดม การใช้ และการควบคุมความรุนแรงของผู้คนในรัฐจารีตล้านนาจากมุมมองของ “คนใน” ให้ได้มากที่สุด การวิจัยชิ้นนี้ปรับทฤษฎีโดยอาศัยข้อมูลเสียงโลกทัศน์ และการกระทำทางสังคมของชาวล้านนาและผู้เกี่ยวข้องจากหลักฐานที่เข้าถึงได้ (Elias, 1996; Elias and Dunning, 1986; Elias, 2000; Baur & Ernst, 2011)

ความสัมพันธ์แบบรัฐมณฑลที่มีจักรพรรดิราชที่ปกครองเมือง/รัฐบริวารแบบหลวม ๆ อันต่างจากการรวมศูนย์แบบเข้มข้นแบบในยุโรปจะถูกพิจารณา นอกจากนี้ ตัวแบบการศึกษากีฬานอกจากจะต้องเน้นการเตรียมความพร้อมรบในสงครามแล้ว จะต้องเน้น 2 ประเด็นที่โยงกับสถานภาพเพิ่มมาเพื่อศึกษาบริบทล้านนา (1) การกีฬาจะต้องจับภาพการเดิมพันที่ผู้แข่งขันต่างฝ่ายต่างก็พยายามพรางทรัพยากรและสถานภาพของอีกฝ่าย และเสริมสร้างปรับปรุงสถานะทางเศรษฐกิจสังคมของตน และ (2) ด้วยเหตุที่ว่าการศึกษามุ่งปรับเปลี่ยนสถานภาพ ขณะเดียวกันรัฐล้านนา(สมัยพญาแก้ว)และรัฐอยุธยา ก็พยายามจัดระเบียบและให้ความศักดิ์สิทธิ์อัน

นำหลงใหลต่อการมอบสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมและการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นชายอันน่าปรารถนา ผ่านการจัดมหรสพหลวง (Elias & Dunning, 1986; Elias, 2000; Binde, 2005b; Geertz, 1980)

ผู้วิจัยใช้เอกสารหลักฐานที่ให้ “เสียง” และ “มุมมอง” ของคนในทั้งจากฝั่งล้านนา ฝั่งอยุธยา ฝั่งจีน และทหารรับจ้างชาวโปรตุเกส ผู้ใช้ความรุนแรงในการทำสงคราม การก่อจลาจล และการแข่งขันกีฬา จากเอกสารชิ้นต้นต่าง ๆ เอกสารเหล่านี้ประกอบด้วย *ตำนานสิบห้าราชวงศ์*, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, *พื้นเมืองเชียงแสน*, *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด*, *โคลงนิราศหริภุญชัย*, *จารึกวัดพระธาตุศรีจอมทอง*, *ปาไปสี่ฟุ-ปาไปห้าเตียน*, *สมุทรโฆษคำฉันท์* ตอนที่หนึ่ง, *ลิลิตยวนพ่าย* และ *รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดส ปินโต* เอกสารเหล่านี้ถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมกันกับเอกสารชิ้นต้นอื่น ๆ เช่น *มังรายศาสตร์*, *ตำนานมูลศาสนา*, *ชินกาลมาลินี*, *จารึกต่าง ๆ* ทั้งในล้านนาและที่อื่น ๆ, *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา*, *ตำราราชเสวกครั้งกรุงเก่า*, *กฎหมายตราสามดวง* เป็นต้น เอกสารชิ้นสองที่สำคัญอย่างการศึกษาสังคมและประวัติศาสตร์ล้านนาที่ผ่านมาของนักประวัติศาสตร์และนักสังคมศาสตร์จะถูกนำมาพิจารณาประกอบการศึกษาด้วย

ว่าด้วยหลักฐาน

แม้ว่า *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* จะคัดลอกในปี ค.ศ. 1827/พ.ศ. 2370 แต่ด้วยความสอดคล้องกันของการอุปติการณ์สำคัญของล้านนาที่ถูกบันทึกไว้ในพื้นเมืองหลายแห่ง เช่น สงครามระหว่างพญามังรายกับมอญฝ่ายพญาธิบาล่าปางในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 หรือเหตุการณ์การมาทางสายของจีนฮ่อจนนำไปสู่การดวลด้วยอาวุธในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 การที่แต่ละพื้นเมืองให้รายละเอียดต่อเหตุการณ์เดียวกันอย่างแตกต่างกันบ่งชี้ให้เห็นว่าการบันทึกทำขึ้นหลังจากแต่ละเหตุการณ์ไม่นาน นอกจากนี้ วยอาจและอรุณรัตน์ ชีว่า ผู้แต่ง *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* น่าจะเป็นชาวราชชาวล้านนา ผู้ที่ อาจจะ(เคย)เป็นอาลักษณ์ (ดู Tamnan Sipha Ratchawong, 1982; Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000; Phunmuang Chiang Saen, 2003; Phunmuang Nan, 2018)

พื้นเมืองเชียงแสน ในตอนที่ 1 บ่งชี้ให้เห็นถึงมุมมองของผู้แต่งพื้นเมืองโดยชาวเชียงแสนผู้มีความรู้ภาษาบาลี ผู้แต่งอาจเป็นภิกษุในสมัยครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 15 การแต่งอาศัยการเรียบเรียงจากตำนานหลายฉบับที่จดบันทึกเหตุการณ์ไว้ก่อนหน้านี้ โลกทัศน์ของผู้แต่งสะท้อนการยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับรัฐล้านนา ตลอดจนการให้ความสำคัญแก่กษัตริย์ล้านนาพระองค์ที่มีบทบาทสำคัญต่อเมืองเชียงแสน หรือแม้แต่เจ้าเมืองเชียงแสน การเน้นถึงเมืองเชียงแสนเป็นพิเศษสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดของรัฐล้านนาที่สำนึกร่วมต่อพื้นที่และเวลาของสมาชิกรัฐไม่ได้ถูกสถาปนาอย่างเข้มข้นมากนัก (Phunmuang Chiang Saen, 2003)

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ *พื้นเมืองเชียงแสน* *ตำนานสิบห้าราชวงศ์* และ *พื้นเมืองน่าน* เจียนขึ้นจากแหล่งข้อมูลที่บันทึกหลังจากแต่ละเหตุการณ์ไม่นานและได้ถูกเรียบเรียงขึ้นในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นไป อันเป็นยุคที่รัฐล้านนาได้สถาปนาอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น ภาพตัวตน มาตรฐานความรุนแรง โลกทัศน์ต่อมิตร ศัตรู และเหตุการณ์ต่าง ๆ ย่อมสะท้อนมุมมองของ “คนใน” ของรัฐล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าวไม่มาก

กันน้อย) และตำนานเหล่านี้ยังเป็นผลสะท้อนจากการมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐอื่น ๆ อย่างมอญ สุโขทัย อโยธยาและจีน นอกจากนี้ หลักฐานจากทางจีนและอโยธยาก็หลาย เช่น *ปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน*, *สมุทรโฆษคำฉันท์*, *ลิลิตยวนพ่าย* เป็นต้น ก็บันทึกขึ้นหลังจากเหตุการณ์ที่มีปฏิสัมพันธ์กับล้านนาไม่นาน ดังนั้น หลักฐานดังกล่าวสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของล้านนาในฐานะ “คนนอก” หรือ “ศัตรู” อีกด้วย มุมมองดังกล่าวเป็นมุมมองที่บุคคลต่าง ๆ ในล้านนาต้องประสบ เผชิญหน้า และต่อรอง ดังนั้น การศึกษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมความรุนแรงในล้านนาจากมุมมองของคนในและคนนอกในช่วงเวลาที่ศึกษา จึงสามารถกระทำได้

เป็นไปได้มากกว่าบางส่วนของ *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* จะเขียนขึ้นในสมัยพญาติโลกราช ทั้งนี้เห็นได้จากความคลาดเคลื่อนในการกล่าวถึงศักราชของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนสมัยพญาติโลกราช การระบุถึงการยกทัพขึ้นมาโจมตีเชียงใหม่ของพระยาไสลือไทกษัตริย์สุโขทัย แม้หลักฐานดังกล่าวจะระบุว่า การต่อสู้ด้วยดาบระหว่างนักดาบสุโขทัยกับเชียงใหม่จะเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1439/พ.ศ. 1982 แต่การยกทัพขึ้นมาของไสลือไทจะต้องเกิดขึ้นก่อนหน้านั้น เพราะหากพิจารณาจากปีครองราชย์ของพญาสามฝั่งแกนและไสลือไทแล้ว เหตุการณ์ฟันดาบดังกล่าวน่าจะตรงกับช่วงใดช่วงหนึ่งระหว่าง ค.ศ. 1401-1411/พ.ศ. 1944-1954 ทั้งนี้ พงศาวดารทั้ง 5 ฉบับของอยุธยาระบุว่าไสลือไทสวรรคต ค.ศ. 1411/พ.ศ. 1954 (*The Royal Chronicles of Ayutthaya*, 2006, pp. 14-15) เหตุการณ์การยกทัพของสุโขทัยมาเชียงใหม่และการต่อสู้ด้วยดาบดังกล่าวอาจไม่ได้เกิดขึ้นในช่วง ค.ศ. 1402-1407/พ.ศ. 1945-1950 เพราะล้านนากำลังพัวพันกับจีนที่ยกทัพใหญ่มาสรุปได้ว่าเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างสุโขทัยกับเชียงใหม่อาจเกิดขึ้นราว ค.ศ. 1408-1411/พ.ศ. 1951-1954

เรื่องราวใน *โคลงนิราศหริภุญชัย* น่าจะถูกบันทึกไว้ตั้งแต่ใน ค.ศ. 1517/พ.ศ. 2060 ประเสริฐ ตั้งข้อสังเกตว่า โคลงบทที่ 16 ระบุถึงพระแก้วมรกต (“อมรกต”) ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดเจติยหลวง เมืองเชียงใหม่ ด้วยข้อมูลนี้จึงชี้ให้เห็นว่า ปีเม็งเป่า (ปีฉลูศกที่สี่) อันเป็นปีที่โคลงได้ระบุว่าแต่งขึ้นนั้นจะต้องอยู่ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1468-1548/พ.ศ. 2011-2091 อันเป็นช่วงปีที่พระแก้วมรกตอยู่ที่เชียงใหม่ จึงตรงกับปี ค.ศ. 1517/พ.ศ. 2060 เท่านั้น (Na Nagara, 2021) และหาก *โคลงนิราศหริภุญชัย* แต่งโดยพญาแก้วจริงตามที่วินัย ได้สันนิษฐาน โคลงนี้ย่อมมีจุดประสงค์เพื่อชี้ให้ผู้อ่านผู้ฟังรับรู้ถึงบุญบารมีของพระองค์ในทางธรรมและในทางการศึก ที่มีนักรบผู้มีทักษะในด้านการใช้อาวุธชั้นสูง (Phongsiphan, 2019)

ประเสริฐ วิเคราะห์ว่า *มังรายศาสตร์* เป็นกฎหมายที่เขียนขึ้นตั้งแต่สมัยพญามังราย และกษัตริย์ยุคหลังเขียนต่อ ๆ กันมา ในข้อกฎหมายหลายข้อ เช่น หนีศึก มีการคัดลอกข้อความเดิมสืบทอดมาแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบทลงโทษในภายหลัง ก็ยังคงลอกบทลงโทษเดิมและเพิ่มบทลงโทษใหม่ (Na Nagara, 1978)

ผู้วิจัยใช้ *จารึก* ที่ถูกทำขึ้นตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 ไปจนถึงกลางศตวรรษถัดไป *จารึก*ส่วนใหญ่ทำขึ้นหลังเหตุการณ์ที่จารึกบอกเล่าไม่นาน *จารึก*จำนวนมากให้ภาพการทำบุญของผู้คนหลายฐานันดร เนื้อหาในจารึกเน้นประกาศให้ผู้คนรู้ว่าตนได้ถวายคนและทรัพย์แก่วัดเป็นรายการอะไรบ้าง จำนวนเท่าไรบ้าง กิจกรรมนี้จึงสะท้อนการสร้างความสัมพันธ์ทางช่วงชั้นทางเศรษฐกิจสังคม

ตำนานมูลศาสนา เขียนขึ้นโดยภิกษุเชียงใหม่ 2 รูปจากวัดสวนดอกไม้รวก ค.ศ. 1417/พ.ศ. 1960 ขณะที่ *ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์* เขียนขึ้นโดยภิกษุนามว่ารัตนปัญญาในระหว่าง ค.ศ. 1517-1528 (พ.ศ.

2060-2071) (Ganjanapan, 2017, pp. 35-36) เอกสารทั้งสองให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมทางพุทธศาสนาของชนชั้นนำ อันสะท้อนการเสริมสร้างอำนาจการเมืองของชนชั้นนำล้านนา นอกจากนี้ *ชินกาลมาลีปกรณ์* ยังให้ข้อมูลเชิงภูมิทัศน์ทางการเมืองของล้านนาด้วย เช่น พื้นที่ใดถูกจัดว่าเป็นพื้นที่ของคนต่างกลุ่มอย่าง “เมืองใต้” เป็นต้น

สมุทโฆษคำฉันท์ ตอนที่ 1 แต่งขึ้นโดยพระมหาราชครู ข้าราชการรัฐอยุธยา มีข้อบ่งชี้ที่ทำให้สรุปได้ว่าวรรณคดีชิ้นนี้เขียนขึ้นราวระหว่าง ค.ศ. 1475-1569/พ.ศ. 2018-2112 มากกว่าที่จะเป็นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 วรรณคดีชิ้นนี้เรียกชาวล้านนาว่าเป็น “ลาว” แทนที่จะเป็น “พม่า” (อันเป็นชื่อที่ชาวอยุธยาเรียกชาวล้านนาในยุคที่ตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า) และระบุถึงความยิ่งใหญ่ทางการศึกที่เน้นการใช้ดาบ ธนู ช้าง และกำลังพลโดยไม่ได้กล่าวถึงอาวุธปืนเลย การเน้นความยิ่งใหญ่ของกองทัพหลวงด้วยอาวุธปืนปรากฏในวรรณคดีที่เขียนในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อย่าง *คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง* และ *โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช* *สมุทโฆษคำฉันท์* บรรยายการแข่งขันฟันดาบระหว่างนักดาบชาวพะเยา กับนักดาบสุโขทัยผู้รับใช้กษัตริย์อยุธยา ในงานมหรสพหลวง มีการแข่งกีฬาต่าง ๆ ก่อนจะชักหนังเล่าเรื่องราวของพระสมุทโฆษ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ที่ต่อมาจะได้เป็นพระพุทธเจ้าชีวิตของพระสมุทโฆษเน้นการแสดงบุญของอุปราชอันเน้นความชอบธรรมแก่อุปราชของรัฐอยุธยา (ดู Panarut, 2019, pp. 31-36; Eoseewong (Ed.), 2002, pp. 4-9; Baker & Phongpaichit, 2017a, p. 82)

ลิลิตยวนพ่าย เขียนขึ้นราว ค.ศ. 1475/พ.ศ. 2018 เขียนขึ้นโดยชนชั้นสูงของรัฐอยุธยาเพื่อสรรเสริญพระบรมไตรโลกนาถ ในวีรกรรมที่พระองค์และกองทัพฝ่ายอยุธยาช่วยเหนือล้านนาในศึกชิงหัวเมืองเหนือ วรรณกรรมชิ้นนี้ได้ให้หลักฐานทางประวัติศาสตร์จากมุมมองฝ่ายอยุธยาที่มีต่อฝ่ายล้านนา อัตลักษณ์ของพระบรมไตรโลกนาถถูกสร้างขึ้นในทางตรงข้ามกับพญาติโลกราช นอกจากนี้ *ลิลิตยวนพ่าย* ยังให้เรื่องราวและมุมมองของอยุธยาต่อบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ล้านนาคนอื่น ๆ (ดู Baker & Phongpaichit, 2017b)

รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดส ปินโต ให้ภาพรายละเอียดของสงครามระหว่างอยุธยากับล้านนา แผนการรบของพม่า แม้เมนเดส ปินโต จะให้ภาพเกินจริงไปในเรื่องของจำนวนทหาร แต่ก็ปฏิเสธถึงสำคัญของเอกสารชิ้นนี้ไม่ได้ บทบาทของทหารรับจ้างและอาวุธปืนและปืนใหญ่เปลี่ยนวัฒนธรรมการใช้ความรุนแรงและกำหนดผลแพ้ชนะในการรบของรัฐต่างในอุษาคเนย์ไปตลอดตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นไป

พงศาวดารโยนก เรียบเรียงขึ้นมาจากเอกสารโบราณของล้านนาหลายชิ้นโดยพระยาประจักษ์จักร ข้าราชการสยามสมัยรัชกาลที่ 5 ในพุทธศตวรรษ 2440 *พงศาวดารโยนก* อาจจะไม่สามารถแทนเสียงของชาวล้านนาได้ แต่การเรียบเรียงขึ้นมาจากเอกสารโบราณหลายชิ้นก็ช่วยให้รายละเอียดต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้มาก (Prachakitkorachak, 2014, pp. 10-15)⁵

⁵ โปรดดูการวิพากษ์หลักฐานต่าง ๆ เพิ่มเติมใน Panarut, 2021

5. ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

5.1 รัฐและสังคมล้านนา

เช่นเดียวกับรัฐอื่นในละแวกเดียวกัน ล้านนามีระบบการเมืองแบบรัฐมณฑล⁶ เมืองศูนย์กลางที่จักรพรรดิราชปกครองมีอำนาจมากเพียงเมืองรายรอบและน้อยลงเรื่อย ๆ ในพื้นที่ไกล เมืองศูนย์กลางส่งลูกชายและขุนนางไปปกครองเมือง เมืองเหล่านี้จะต้องส่งคนมาช่วยรบ ส่งส่วย และเกณฑ์แรงงาน เมืองบริวารขออำนาจมีหน้าที่เป็นพันธมิตรที่ปลายขอบรัฐและเป็นปราการป้องกันข้าศึก (Setthakul, 2009, pp. 42-56)

พุทธเถรวาทเข้ามาค้าจุนระบบการเมืองแบบรัฐมณฑลโดยให้ความหมายแก่ชีวิตอันโยงกับความสัมพันธ์เชิงลำดับชั้นภายในโครงข่ายรัฐ การสร้างบุญบารมีจากการค้าจุนศาสนาพุทธให้สูงขึ้นและการพยายามช่วยให้ไพร่ข้าขุนนางชาวรัฐหลุดพ้นทางธรรมได้ให้ความชอบธรรมแก่กษัตริย์ผู้มีอำนาจ การแข่งขันบุญกับกษัตริย์จึงเป็นเรื่องที่ยอมรับให้เกิดขึ้นไม่ได้ (*Tamnán Phunmuang Chiang Mai*, 2000) กษัตริย์ในอุษาคเนย์พยายามแสดงพระองค์ตามแบบอย่างของพระเวสสันดรในชาดก โดยการบำเพ็ญทานบารมี เพื่อแสดงว่าตนเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้ที่ในชาติหน้าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและจะนำมนุษย์ทั้งปวงไปสู่ความหลุดพ้นความแพร่หลายในการเทศน์ทั้งในหมู่ชนชั้นมูลนายและสามัญชน สะท้อนความสำคัญของบุคคลในอุดมคติที่ถูกเชื่อมโยงโดยกษัตริย์ (Jory, 2020, pp. 37-46, 54)

รัฐของพญามังรายประกาศตนว่าเป็นรัฐที่มีอารยธรรมสูงส่งด้วยการแสดงความเป็นกษัตริย์แบบตามแนวคิดและพิธีกรรมแบบอินเดีย ดังที่มีการเน้นเครื่องราชกกุธภัณฑ์อย่างดาบโบราณที่ตกทอดมาแต่ละโว้จังกราช (Wyatt, 1997, pp. 693-694) แต่สถาบันกษัตริย์ของล้านนาไม่ได้ยกสถานะขึ้นเป็นเทวราชา ไม่มีพระนามเทพเจ้าฮินดู และไม่เน้นคำราชาศัพท์แบบที่รัฐเขมรพระนคร และรัฐอยุธยาเน้น (Setthakul, 2009, p. 54)

ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า รัฐล้านนาก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ได้พัฒนารูปแบบรัฐพิธีประจำแต่ละเดือนในทุก ๆ ปีแบบที่รัฐเขมรและอยุธยาได้เน้น (Chou Ta-Kuan, 1993, p. 29; Panarut, 2019) การเน้นพระราชพิธีเป็นการเพิ่มบุญบารมีให้แก่กษัตริย์และตอกย้ำให้กษัตริย์มีสถานะเหนือกว่าเจ้านายคนอื่น ๆ และขุนนาง รัฐล้านช้างในคริสต์ศตวรรษ 1540 ก็จัดให้มีการคล้องช้างมงคลกลางเมืองที่ครองโดยจักรพรรดิราช⁷ อีกทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้กษัตริย์สามารถยกสถานะให้อุปราชมีฐานะรองจากกษัตริย์อีกด้วย นี่เป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่กษัตริย์ในเชิงสถาบันแห่งรัฐ

⁶ ไม่เพียงแต่ในอุษาคเนย์ รูปแบบรัฐมณฑลแพร่หลายมานานในดินแดนทางใต้ของจีน นานเจ้า (ต่อมาเป็นต้าหลี่) ก็ยึดรูปแบบรัฐมณฑลมาตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 10 แล้ว (Stuart-Fox, 2003, p. 56)

⁷ ใน ค.ศ. 1547 หลังจากที่พระอุปโยวราชเชษฐวงศ์ หรือพระไชยเชษฐา อุปราชแห่งล้านช้างได้ถูกตั้งให้ครองเชียงใหม่ได้สองปี “[...] พระเจ้าโพธิสาลราชเจ้าล้านช้างเสด็จทรงช้างต่อออกแทรกคล้องช้างเถื่อนที่สนามห้วยดอนครกลางเมืองขวา ช้างที่นั่งท่านกำลังช้างเถื่อนมิได้ก็ล้มทับพระเจ้าโพธิสาลราชสิ้นพระชนม์ชีพในทันนั้น พระชนมายุได้ 42 ปี” (Prachakitkorachak, 2014, p. 377)

การศึกษาช่วงชั้นทางเศรษฐกิจสังคมในล้านนา และในรัฐอื่น ๆ ที่นับถือพุทธสามารถพิจารณาได้จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ชี้ถึงการถือครองและใช้ทรัพยากรของบุคคลแต่ละฐานันดร หลักฐานที่บ่งชี้ถึงชนชั้นคือจารึกและพงศาวดาร ที่กล่าวถึงการกัลปนา หรือการถวายทรัพย์สินสมบัติให้แก่วัด มิติทางวัฒนธรรมของการกัลปนายังชี้ให้เห็นด้วยว่าการถวายทรัพย์สินเกี่ยวข้องกับตำแหน่งแห่งที่ของชนในสังคม เป็นต้นว่ากษัตริย์ ขุนนางตำแหน่งต่าง ๆ และสามัญชน จะถวายทรัพย์สินในสัดส่วนที่มากไปน้อยตามลำดับวัฒนธรรมกัลปนาแพร่หลายในหมู่ชนที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมพุทธมาอย่างยาวนาน มีปรากฏอยู่ในสังคมเขมรตั้งแต่ยุคเจนละ และต่อมาในรัฐของชาวไท(ย) (Kromsinlapakon, 1986, pp. 35-39; Briggs, 1951, p. 239)

การสร้างความสัมพันธ์เชิงชนชั้นจากมุมมองของคนใน ที่ถวายทรัพย์สินต่างกันเห็นได้จากจารึกมากมาย จารึกได้แสดงให้เห็นว่า ไพร่คนหนึ่งมีศักยภาพที่จะบริจาคเงิน ค่าเช่านา ภรรยา บุตร หรือข้าทาส ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะและบุญบารมีที่ได้สร้างไว้ ขณะที่ขุนนาง สร้างพระพุทธรูป ถวาย ข้าทาส ครอบครัวยุติมา วิหาร อุโบสถ ส่วนกษัตริย์ ถวายที่ดินจำนวนมาก ครอบครัวยุติมาเรือน หมู่บ้านหลายหมู่บ้าน พระราชทานนาม แก้ววัด หากสามัญชนคนหนึ่งจะถวายคนและสมบัติทั้งหมด เขาคนนั้นก็ย่อมได้รับคำชมว่าทำบุญเพื่อละทิ้งทางโลก แต่หากสามัญชนผู้บริจาคคนและทรัพย์สินไปอย่างมาก แต่เขาคนนั้นยังมีเหลืออยู่อีก ประการนี้สะท้อนว่าสามัญชนคนนั้นทำบุญมากและยังเป็นผู้มั่งคั่งในทางโลกอีกด้วย สามัญชนต่างก็พยายามปรับปรุงอัตลักษณ์ของตนและเครือข่ายด้วยการแสดงบุญบารมีและ/หรือทรัพย์สิน ผ่านการหาเงินมาซื้อข้าทาสและนำไปถวายวัด (ดู Penth, Kasemprom, & Techasiriwan, 2009, pp. 55-150) ความสัมพันธ์ช่วงชั้นไม่เคยหยุดนิ่งและถูกสร้างขึ้นผ่านการกระทำทางของผู้คนทุกฐานันดร

การสร้างความสัมพันธ์เชิงชนชั้นจากมุมมองของคนในเห็นได้จากการอนุญาตและการบริจาคที่ดินในเชียงใหม่โดยมหาเทวีของพญากือนา การสมทบทานบริจาคโดยเจ้าเมืองเชียงใหม่ เพื่อร่วมกันสร้างวัดที่เชียงใหม่ในคริสต์ศตวรรษ 1380 (พ.ศ. 1923-1932) (Phunmuang Chiang Saen, 2003, pp. 95-96) และในปี ค.ศ. 1474/พ.ศ. 2017 พระยาอุทิศเจียรเจ้าเมืองพะเยานำที่ประทับของตนไปถวายวัดและแสดงการยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของพญาดีโลกราชกษัตริย์ล้านนาด้วยการนำเงินถวายพระองค์เป็นค่าที่ดินที่ได้ยกให้วัดพญาดีโลกราชแสดงบุญบารมีเหนือพระยาอุทิศเจียรผ่านการตั้งชื่อวัดที่มีนามของตนอย่าง “โลกติลกสังฆาราม” (Penth, Kasemprom, & Techasiriwan, 2009)

ใน ค.ศ. 1540/พ.ศ. 2083 จารึกวัดพระธาตุศรีจอมทองกล่าวถึงการจลาจลของผู้คน รวมถึงข้าของวัดที่พญาแก้ว กษัตริย์องค์ก่อน ถวายให้ 4 ครอบครัวยุติมา ข้าวัดเหล่านี้ซึ่งทรัพย์สิน พวกเขาต่อต้านระเบียบ สถานภาพของข้าทาสของวัดไม่น่าปรารถนาเท่ากับการได้เป็นไพร่ผู้มีทรัพย์สินสมบัติ การลดสถานะลงจากไพร่ผู้มีอิสระที่มุ่งปรับปรุงสถานภาพและบุญให้สูงขึ้น มาสู่การเป็นทรัพย์สินสมบัติของวัดที่ดำเนินไปข้ามรัชสมัย อาจสะท้อนถึงสถานภาพที่ตกต่ำอย่างมากในสายตาชาวล้านนาด้วยกัน (Penth, Kasemprom, & Sritha, 2004, pp. 53-55) ผู้คนในล้านนาสร้างและปรับปรุงตำแหน่งทางชนชั้นผ่านการกระทำทางสังคม

กฎหมายล้านนา (อ้างถึงใน Makaew, 2016, pp. 267-268) ชี้ให้เห็นว่า รัฐล้านนาให้ค่ากับสถานภาพทางเศรษฐกิจเป็นตัวแปรหลักในการแบ่งแยกไพร่ออกเป็นลำดับต่าง ๆ ไพร่มีผู้ยังประโยชน์ต่อ

การสะสมความมั่งคั่งของรัฐจะได้รับการตีราคาชีวิตในระดับสูง ไพรมังมี (สะควย) มีราคาชีวิตสูงถึงทาส 70 คน (ดู ราคาทาส ใน Na Nagara, 1978, pp. 40-44) ราคาชีวิตของไพรมังมีบ่งชี้ให้เห็นถึงทรัพย์สินที่ไพรมังมีคนหนึ่งอาจมีมากในระดับนั้น ไพรมังมีเป็นนักมวย และคนจำเฝ้าเรือน ได้รับการตีราคาชีวิตเท่ากับไพรมังมีนำทางทางบกและเรือ โดยเป็นรองเพียงแคไพรมังมี หน้าที่ทางสังคมด้านการนำทางไปค้าไปรบและการใช้ความรุนแรงมีความจำเป็นต่อรัฐ ความจำเป็นด้านการใช้ความรุนแรงยังเห็นได้จากการที่รัฐลั่นนาคจัดให้ชีวิตแม่ทัพ (อามาตย์เล็ก) มีราคาเทียบเท่าทาส 300 คน ซึ่งสูงสุดในฐานันดรขุนนาง ค่าชีวิตไพรมังมีบ่งชี้ว่าไพรมังมีน่าจะเป็นนักสู้ชิงเงินเดิมพันที่ตระเวนไปแข่งขันตามเมืองต่าง ๆ

5.2 ล้านนาปะทะมอญและฮ่อ การล่าสัตว์ ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13-14

ในยุคศักดินา รัฐต่าง ๆ ยังไม่สามารถรวมศูนย์อำนาจการใช้ความรุนแรงและยังไม่มีสันติภาพระหว่างรัฐ ความรุนแรงและสงครามเกิดขึ้นดาษดื่น ชนชั้นปกครองต้องฝึกรบและคุมทัพตั้งแต่อายุน้อย เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการศึกและการปกครอง⁸ ชีวิตของขุนเจืองบรรพบุรุษของชนชั้นปกครองชาวไท ในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ผู้เป็นที่ยกย่องไม่ว่าจะมีอยู่จริงหรือเป็นเพียงตำนาน สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชนชั้นปกครองในอุดมคติของชาวไท ตำนานขุนเจืองตามหลักฐานที่พบในเวียดนามชี้ว่า ขุนเจืองในวัย 10 ปีฝึกฝนสู้รบจนชำนาญ และควบคุมไพร่พลแทนบิดาได้ และขุนเจืองในวัย 15 ปีก็ได้ครองเมือง (Kamkuang, 1998, pp. 37-39) ใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* กล่าวถึงการล้อมรบด้วยการขี่ช้างและม้าต่อสู้โดยฝ่ายรัฐมอญ (ที่ครองลำปางและแพร่) และล้านนา ใน ค.ศ. 1296/พ.ศ. 1839 (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 49)

การที่พญามังรายและบุตรอย่างพญาไชยสงครามต้องขี่ช้างสงครามนำทัพสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของอัตลักษณ์นักรบที่กษัตริย์และเจ้าชายจะต้องแสดงให้ประจักษ์ ความกล้าหาญและทักษะการรบเป็นคุณสมบัติและเป็นเครื่องแสดง “บุญ” ที่ต้องพิสูจน์เพื่อความอยู่รอดของแต่ละพระองค์และของรัฐอีกด้วย หากกษัตริย์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในสนามรบหรือในยามสงบก็จะนำมาสู่การถูกท้าทายถึงชีวิตโดยฝ่ายตนเองหรือศัตรู หากเจ้านายหรือขุนนางผู้นำทัพถูกสังหาร กองทหารก็จะแตกพ่าย ประการนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของอัตลักษณ์ไพร่พลที่มีต่อผู้นำทัพในระดับที่ต่ำ ไพร่พลไม่ได้รู้สึกว่าจะต้องกล้าหาญเพื่อมูลนายหรือรัฐของตนจนต้องยืนหยัดสู้ต่อ อุดมคติเรื่องความกล้าหาญในการรบผูกโยงกับอัตลักษณ์ของรัฐและเมือง ตลอดจนเจ้าผู้ครองแคว้นแคว้นนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม อุดมคตินี้ไม่ใช่อุดมคติของไพร่จำนวนมาก

การฝึกชนช้างและการชนช้างในสนามรบมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ ก็หากับสงครามจริงมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออก สำหรับชาวล้านนาและชาวอยุธยา ก็หากับงานจึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ รัฐให้การรับรองและผนวกก็ทำให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ การชนช้างนำไปสู่การได้รับสถานะภาพและรางวัลจากรัฐดังนี้

⁸ ในบริบทยุโรปตะวันตก ดู Elias, 2000; ในกรณีรัฐอยุธยา สมเด็จพระเอกทัศ เจ้าชายแห่งรัฐอยุธยา (ครองราชย์ในวัย 10 พรรษา ช่วง ค.ศ. 1547-1548/พ.ศ. 2090-2091) ก็ฝึกฝนการขี่ม้าล่าสัตว์ ชนช้างและฝึกอาวุธ ตั้งแต่วัยเยาว์ก่อน 10 พรรษา (van Vliet, 1975, p. 78)

ปรากฏใน *มังรายศาสตร์* (Na Nagara, 1978, p. 4) จากการที่พญาไชยสงครามชนช้างกับเจ้าชายฝ่ายมอญจนชนะในทศวรรษ 1290 พญาไชยสงครามได้รับแต่งตั้งให้เป็นอุปราช พญามังรายยกเมืองเชียงดาวให้พญาไชยสงครามครองเพิ่มเติม อีกทั้งยังได้รับภรรยา ช้าง ม้า และของมีค่าหลายประการ (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, p. 87) จึงกล่าวได้ว่า กีฬาและสงครามเป็นการเติมพินสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมที่อาจจะสิ้นสุดไปพร้อมกับชีวิต หรือตกต่ำลง หรือเพิ่มสูงขึ้น การประลองระหว่างฝ่ายล้านนากับมอญ เป็นการเติมพินด้วยเมืองลำพูน เชียงใหม่ และเวียงกุมกามของล้านนา ที่ฝ่ายมอญต้องการจะบุกยึด รวมถึงยังเติมพินด้วยบุญและศักดิ์ศรีของกษัตริย์/ราชอาณาจักร

การรบใน ค.ศ. 1296/พ.ศ. 1839 ฝ่ายมอญได้กำลังหนุนจากรัฐสุโขทัยและอยุธยา การปฏิญาณเป็นพันธมิตรกันระหว่างพญามังรายกับพ่อขุนรามคำแหงกลายเป็นความเคลือบแคลงซึ่งกันและกันเพราะการขยายอำนาจมาทางใต้ของพญามังรายทำให้ฝ่ายล้านนาประชิดเข้าจรดชายแดนของอาณาจักรสุโขทัย การที่ล้านนาก็ตกทัพใหญ่ที่ระดมกันมาจากหลายเมืองเพื่อกำจัดฐานที่มั่นของพญาธิบาศษัตริย์มอญในลำปางย่อมสร้างความวิตกให้แก่พ่อขุนรามคำแหง แม้พ่อขุนรามจะเคยปฏิญาณจะไม่โจมตีกันกับพญามังรายไว้เมื่อราว 9 ปีก่อน แต่พ่อขุนรามก็ยกทัพมาร่วมกับพญาธิบาศ แต่พ่อขุนรามคำแหงก็ไม่ได้ต่อสู้กับฝ่ายล้านนา ทัพของพ่อขุนรามจึงยกขึ้นมาค้ำยันเพื่อประกันไม่ให้ทัพล้านนาฉวยจังหวะยกทัพลงมารบกวเมืองของรัฐสุโขทัย(หลังจากล้านนาพิชิตลำปาง) แต่ท้ายที่สุดพญาธิบาศก็แพ้และหันไปพึ่งเมืองพิษณุโลกของอาณาจักรสุโขทัย⁹ (Tamnan Sipa Ratchawong, 1982, pp. 1-2; Na Nagara, 1998b, p. 406; Phunmuang Chiang Saen, 2003)

ความไม่ไว้วางใจระหว่างล้านนากับอยุธยาสามารถเห็นได้จาก *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* พญาไชยสงคราม คาดการณ์ว่าหากพญาธิบาศแพ้ ก็อาจจะหนีไปขอความช่วยเหลือจากอยุธยาหรืออยุธยา (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, p. 81) ขณะที่ *พื้นเมืองเชียงแสน* ระบุถึงทัพอยุธยาว่าได้เข้าร่วมกับฝ่ายพญาธิบาศสู้รบกับฝ่ายล้านนา และชัยชนะของฝ่ายล้านนาเหนืออยุธยาและมอญก็ถูกขบขัน การนองเลือดและความตายของฝ่ายศัตรูเป็นที่มาของความภูมิใจ ความน่าประทับใจ และเกียรติยศของทัพล้านนา¹⁰ ความไม่ไว้วางใจและความขัดแย้งของล้านนากับ “ชาวใต้” อย่างชาวสุโขทัยและอยุธยา จะปรากฏมากขึ้นชัดเจนนับจากนี้

อันที่จริงรัฐอยุธยาสนใจทำสงครามขยายอำนาจไปทางทิศเหนือตามลำน้ำเจ้าพระยาโดยตลอดตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ในหลายหนก็บุกไปจนถึงเมืองเครือข่ายของล้านนา การบุกขึ้นเหนือของอยุธยาไปต่อสู้กับล้านนาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 สะท้อนถึงความพยายามที่จะยันไม่ให้ล้านนาขยายอำนาจลงมาทางใต้อย่างต่อเนื่องหากรบชนะมอญ ในระยะยาวอยุธยาต้องการครอบครองเมืองที่ตั้งตามลำน้ำเจ้าพระยาขึ้นไป แม่น้ำเจ้าพระยาสามารถใช้เดินเรือได้สะดวกตั้งแต่พิษณุโลกถึงอ่าวไทย (ควรกล่าวด้วยว่ารัฐอยุธยาสามารถควบคุมเส้นทางน้ำไปถึงพิษณุโลกได้ในฐานะประเทศราชในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 1370) การ

⁹ การที่พ่อขุนรามคำแหงมีเจ้าแห่งรัฐมอญที่เป็นชาวมอญอย่างพญาธิบาศมาเป็นตัวประกันก็อาจจะให้ประโยชน์แก่อาณาจักรสุโขทัย หากสุโขทัยต้องรบกับล้านนาในอนาคตและเมื่อนั้นสุโขทัยก็อาจจะต้องการแรงสนับสนุนจากชาวมอญในลำพูนและลำปางที่ถูกล้านนายึดครองมารวมต่อสู้ได้ การจับตัวกษัตริย์มอญไว้ย่อมมีประโยชน์

¹⁰ *พื้นเมืองเชียงแสน* กล่าวว่า “ขุนครมตลกก็เอาหมู่ชาวเมืองพิงทั้งมวล เข้ากวรบพันชาวลคอร เมืองแพ่ ชาวอโยธียา ตายนัก น้ำเลือดถ่วมเลืบช้าง” (Phunmuang Chiang Saen, 2003, p. 66)

ควบคุมแม่น้ำจะยังประโยชน์ในด้านการป้องกันรัฐอยุธยาให้อยู่รอด การขยายผลประโยชน์ทางการค้า การเก็บส่วย การระดมทรัพยากรมนุษย์ และสินค้า ด้วยการใช้เส้นทางน้ำที่เดินทางสะดวกและประหยัดต้นทุนกว่าเส้นทางทางบกเป็นอย่างมาก ประโยชน์ดังกล่าวคือฐานอำนาจสำคัญที่หล่อเลี้ยงอยุธยามาแต่ต้น (ดู *Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000; *Phunmuang Chiang Saen*, 2003; Reid, 1988; *The Royal Chronicles of Ayutthaya*, 2006)

ตัวแบบทางสังคมวิทยาสำหรับศึกษาที่เน้นการฝึกอบรมและการสะสมสถานภาพช่วยให้ความเข้าใจต่อกิจกรรมที่ต้องใช้ทักษะร่างกายเพื่อความตื่นตันทื่นสนุกสนานได้เป็นอย่างดี หากพิจารณาถึงการออกไล่สัตว์ของพญามังรายและข้าราชการบริพารในราว ค.ศ. 1291/พ.ศ. 1834 จะพบว่า การออกไล่สัตว์เป็นการระดมพลขุนนางและข้าราชการบริพารเป็นจำนวนมากคล้ายกับการยกทัพออกรบ *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* กล่าวว่า “[...] เจ้าคันทมาอยู่กุมภมาเสียรดูหนาวแล้ว เจ้ามังรายทรงช้างมงคลตัวประเสริฐมีหมู่โยธาแวดล้อมเป็นบริวารไปแอ่วเลียบดินดอยอุจสุบัพพตคือว่าดอยสุเทพ ก็หื้อพรานป่าทั้งหลายไปไล่ป่าไล่เนื้อตามดินดอย [...]” (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 43 — เน้นโดยผู้วิจัย) แม้กิจกรรมนี้จะเสี่ยงตาย จากการที่ต้องจากวังและเมืองไปตามทุ่งตามป่าหลายวัน แต่ตามมุมมองของชนชั้นราชวงศ์ กิจกรรมนี้เป็นการแสวงหาความตื่นตันทื่นและการผ่อนคลาย ดังที่ *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ใช้คำว่า “แอ่ว” แต่ความสนุกสนานไม่ได้แยกออกจากงานของกษัตริย์ เช่นเดียวกับการไล่สัตว์ของอุปราชใน *สมุทรโฆษคำฉันท์* ของรัฐอยุธยา (ดู Panarut, 2019) พญามังรายมีความสุขมากในการชมธรรมชาติระหว่างการไล่สัตว์ *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ระบุว่าพญามังราย “[...]ระเมาเอาใจมากนัก” หรือหมายความว่าพระองค์ทรงรื่นรมย์ พอใจและสนุกสนานอย่างยิ่ง (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 43)

ระหว่างการไล่สัตว์ ความสัมพันธ์เชิงลำดับชั้นถูกผลิตสร้าง การไล่สัตว์เป็นโอกาสที่กษัตริย์หรือเจ้าชายได้สะสมและแสดงบุญจากการพบหรือจับสัตว์มงคลต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องแสดงบารมี และเป็นการจัดความสัมพันธ์ของขุนนางในทัพที่ตามเสด็จอีกด้วย ในอุษาคเนย์อันรวมถึงล้านนาและอยุธยา สัตว์มงคลต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์ที่เสริมสร้างอำนาจของชนชั้นปกครอง (ดู Panarut, 2019) ใน ค.ศ. 1291/พ.ศ. 1834 “เจ้ามังรายทรงช้างมงคลตัวประเสริฐมีหมู่โยธาแวดล้อมเป็นบริวารไปแอ่ว[ไล่สัตว์]” (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 43) พระองค์เสด็จจากเวียงกุมกามไปไล่สัตว์บริเวณเชิงดอยสุเทพ ในระหว่างการไล่สัตว์ ข้าราชการบริพารพบพานเผือก (แก้งเผือก) ซึ่งขุนนางล้านนา รวมถึงชาวลัวะ สุโขทัย และพะเยาตระหนักว่าเป็นสัตว์มงคล กฎแห่งความสัมพันธ์ก็คือข้าราชการจะต้องแจ้งแก่ผู้มีบุญบารมีสูงสุดถึงฤกษ์อันเป็นมงคลสำหรับผู้มีบุญสูงสุดนี้ และผู้มีบุญบารมีสูงอย่างกษัตริย์หรืออุปราชจะเป็นบุคคลหลักผู้จับสัตว์มงคล ดังที่พญามังรายสั่งให้นำดาบยาจับแก้งเผือกได้โดยง่าย หรือ “ได้ด้วยสวัสดิ” (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 44)

ในระหว่างที่พบแก้งเผือกนี้เกิดสิ่งอัศจรรย์ที่แม้แต่หมาล่าเนื้อของล้านนาก็ไม่สามารถเอาชนะแก้งเผือกได้ สัตว์มงคลอย่างแก้งเป็นทีเกรงขามและสร้างความกลัวให้แก่หมาล่าเนื้อที่ฝึกมาไล่สัตว์ป่าโดยข้าราชการอย่างดี การที่พญามังรายจับสัตว์มงคลที่กล้าหาญจนไม่มีสัตว์ร้ายใดเอาชนะได้จึงแสดงถึงสัญลักษณ์ของบุญบารมีจากการครองสัตว์ที่ไม่มีใครเอาชนะได้ พื้นที่ที่มีสัตว์มงคลอย่างแก้งเผือกและต่อมาก็พบหนูเผือกอีกเป็น

พื้นที่มณฑลอย่างมากและถูกตีความว่าเป็นทำเลที่ใครก็เอาชนะไม่ได้ ประการนี้ฝ่ายพญามังรายและผู้คนที่น่าจะเป็นชาวลัวะได้มองว่าพื้นที่นี้คือชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การสร้าง “ไชยนคร” อันนำ “สุขสวัสดิ์” มาให้พระองค์บริหารและเมืองเชียงใหม่ของพระองค์สืบต่อไป ดังที่พระองค์ท่านว่า “ในกาลพ่ายหน้าเมืองอันนี้จักมีพญาแม่ลูกอยู่ส่วยราชสมบัติสืบไปหมื่นชะแลว่าอัน” (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 44)

ทำเลเมืองเชียงใหม่นี้ได้รับการยืนยันโดยทั้งพ่อขุนรามคำแหงและพญามังรายว่าเป็นชัยภูมิที่เป็น “ไชยมงคล” เพราะเรื่องแก่งฝือกดังกล่าว อีกทั้งทั้งสองพระองค์และพญามังรายยังได้พบหนุเผือกในที่แห่งนี้ ทำเลเมืองเชียงใหม่ยังรายล้อมด้วยแหล่งน้ำสำคัญศักดิ์สิทธิ์ ดังที่พระพุทธเจ้าเคยมาสงฆ์น้ำอีกด้วย ด้วยความศักดิ์สิทธิ์มงคลจึงนำไปสู่การตั้งเมืองเชียงใหม่ และเมื่อสร้างเมืองเสร็จ พญามังรายก็จัดให้มีมหรสพและเลี้ยงฉลองสามวันสามคืนแก่กษัตริย์ทั้งสอง ข้าราชการและสามัญชนผู้สร้างเมือง มหรสพที่จัดก็เป็นการประกาศบุญของพญามังรายผู้พบและจับสัตว์มงคล เรื่องอัศจรรย์ และการตั้งเมืองในทำเลอันศักดิ์สิทธิ์และจะนำชัยชนะมาแก่เมืองและกษัตริย์ให้เป็นที่รับรู้ไปถึงล้านนาและรัฐอื่น (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, pp. 44-48)

ในการศึกษากีฬาและวัฒนธรรมความรุนแรงในล้านนาก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ไม่ปรากฏหลักฐานการผนวกเอากีฬาให้กลายเป็นส่วนหนึ่งรัฐพิธีหรือรัฐมหรสพประจำปีของล้านนาที่กระทำสม่ำเสมอเหมือนดังกรณีรัฐอยุธยาและรัฐเขมรก่อนหน้า หลักฐานในล้านนาไม่ได้กล่าวถึงกีฬาในแง่มุมเชิงรัฐนาฏกรรมมากนักตั้งแต่สมัยของพญามังรายถึงพญาอดเชียงราย หากล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าวมีแง่มุมรัฐมหรสพที่เกิดขึ้นเฉพาะช่วงเวลาอันเป็นฤกษ์มงคลแก่กษัตริย์และอาณาจักร(อย่างการพบแก่งฝือก)จนเป็นเหตุให้จัดมหรสพตามมา มหรสพได้บูรณาการผู้คนต่างฐานันดรให้อยู่ในพื้นที่และเวลาที่พญามังรายพยายามสถาปนาความสัมพันธ์ภายในรัฐขึ้นด้วยเรื่องราวอันน่าอัศจรรย์สมแก่ระดับบุญต่าง ๆ การไม่ได้จัดมหรสพล่วงสม่ำเสมออาจส่งผลต่อการบูรณาการเจ้านาย ขุนนาง และสามัญชนให้ยอมรับความสัมพันธ์ลำดับชั้นไม่มากนัก

สาเหตุที่ล้านนาก่อนสมัยพญาแก้วไม่ได้จัดมหรสพล่วงอย่างสม่ำเสมอทุกปีก็อาจเป็นเพราะล้านนาไม่ได้รับอิทธิพลจากรัฐเขมรเหมือนกับที่สุโขทัยและอยุธยาพยายามเลียนแบบ ตอนพญามังรายครองราชย์พระองค์ได้รับเครื่องแสดงสถานะอย่างหอกและดาบที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษผู้ปกครองไทโยนก¹¹ ในสุโขทัยพ่อขุนรามคำแหง จัดมหรสพในงานทางศาสนาอย่างออกพรรษา จึงเชื่อได้ว่ามหรสพอันขับเน้นลำดับเชิงสถานภาพภายในรัฐสุโขทัยน่าจะมีเป็นประจำทุกปี ราชสำนักสุโขทัยยังให้ความสำคัญแก่พิธีกรรมที่ให้ความชอบธรรมแก่ชนชั้นปกครองซึ่งโยงกับเขมร เช่น การรับเอาพระขรรค์ ตำแหน่งยศจากเขมร พระราชธิดาของกษัตริย์เขมร (*Prachum Sila Charuk Phakthi*, 1972, pp. 8, 28; Na Nagara, 1998b, p. 300) อย่างไรก็ดี คำราชาศัพท์ซึ่งเป็นภาษาเขมรก็ได้ถูกเน้นโดยสุโขทัยและล้านนาเหมือนกับที่รัฐอยุธยาเน้น (Phumisak,

¹¹ ในระหว่างสงครามกับพญาฮิบาลและพญาเบิกในค.ศ.1296/ พ.ศ.1839 พญามังรายมอบดาบที่ตกทอดมาจากลวจักราชบรรพบุรุษผู้ปกครองไทโยนกของมังรายให้แก่พญาไชยสงคราม (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp.38, 82)

2004, pp. 64-67) อิทธิพลของเขมรที่แผ่ไปไม่ถึงล้านนาอาจบ่งชี้ถึงรูปแบบวัฒนธรรมกีฬาและความรุนแรงที่มีลักษณะเฉพาะของชาวไทในล้านนาที่ต่างไปจากรัฐอยุธยาบางประการได้

ทางทิศเหนือของล้านนา ศัตรูที่กษัตริย์ราชวงศ์มังรายจะต้องเผชิญก็คือ พวกฮ่อ วราภรณ์ ชีว่า ฮ่อ หรือ ห่อ “[...] เป็นคำเรียกรวม “จีนบก” ที่เข้ามาทางตอนเหนือของพม่า สยาม ลาว [...]” (Ruangsri, 2021, p. 220) ในสมัยของพญามังรายและก่อนหน้า ฮ่อได้เข้ามาคุกคามเมืองต่าง ๆ ละแวกตอนเหนือของรัฐโยนก-ล้านนา จนทำให้คนไทต้องสยบยอมต่ออำนาจของพวกฮ่อ (Penth, 2004, p. 23)

ก่อนที่พญามังรายจะขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 1259/พ.ศ. 1802 พญามังรายคงจะรับรู้การแผ่อำนาจของจีนมองโกลเป็นอย่างดี ในขณะนั้นจีนมองโกลขยายอำนาจรัฐลงมาถึงยูนนาน และใช้ยูนนานเป็นศูนย์อำนาจทางทิศใต้ในการยึดเมืองทางใต้ อย่างเชียงรุ่งและเมืองอื่น ๆ (Penth, 2004, p. 47; Stuart-Fox, 2003, pp. 52-64) ภายในช่วง 30 ปีแรกในรัชสมัยของพญามังราย พระองค์พยายามไม่แผ่อำนาจขึ้นไปทางเหนือซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งกับจีน พระองค์มุ่งความสนใจลงมาทางทิศใต้ (Penth, 2004, p. 43; Ongsakul, 2018, p. 88) การสร้างพันธมิตรกันระหว่างสามกษัตริย์ไทตรงกับช่วงเวลาที่จีนพัวพันกับสงครามในพุกาม ใน ค.ศ. 1292/พ.ศ. 1835 พญามังรายก็เริ่มเปิดศึกโดยตรงกับจีน เพื่อป้องกันไม่ให้จีนอาศัยเชียงรุ่งเป็นฐานมาโจมตีล้านนาสะดวก พญามังรายจึงช่วยเจ้าเมืองเชียงรุ่งพยายามยึดเมืองคืนจากจีน (Stuart-Fox, 2003, p. 65; *Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 27) หลังพญามังรายสวรรคตใน ค.ศ. 1311/พ.ศ. 1854 นโยบายที่เน้นสนับสนุนให้เชียงรุ่งก่อกบฏต่อจีนราชวงศ์หยวน (มองโกล) ก็ปรับเปลี่ยนมาเป็นการส่งบรรณาการดังในสมัยของพญาไชยสงคราม (ครองราชย์ ค.ศ. 1311-1325/พ.ศ. 1854-1868) และนโยบายนี้ก็ดำเนินไปจนถึง ค.ศ. 1405/พ.ศ. 1948 ซึ่งพญาสามฝั่งแกนยุติการส่งบรรณาการ (Stuart-Fox, 2003, p. 66; *The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 117-120; Wyatt, 1997, p. 696) และการไม่ส่งบรรณาการจึงเป็นเหตุให้จีนต้องส่งกำลังพลลงมาบีบให้ล้านนาต้องส่งอีกครั้ง

ใน ค.ศ. 1358/พ.ศ. 1901 ท้าฝ่ายฮ่อ 3,000 นายยกมาทวงส่วยจากล้านนา โดยมีข้อแม้ว่าหากฝ่ายล้านนาส่งตัวแทนมาประลองกับนักรบฝ่ายฮ่อแล้วฝ่ายล้านนาชนะ ฝ่ายฮ่อจะยินยอมไม่เก็บส่วย การแข่งขันต่อสู้ครั้งนี้คือการเดิมพันระหว่างขุนนางนักธนูยอดฝีมือของทัพมองโกล กับยอดนักรบของล้านนา การเดิมพันครั้งนี้เดิมพันด้วยบรรณาการที่มีมูลค่ามากและเดิมพันด้วยศักดิ์ศรีของรัฐทั้งสอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งศักดิ์ศรีของกษัตริย์ล้านนา การแข่งครั้งนี้กษัตริย์ล้านนาให้ค่ามาก อาจเป็นเพราะชื่อเสียงด้านการธนูของ “จีน” ที่มีมายาวนานตั้งแต่ก่อนราชวงศ์หยวน การขับไล่มองโกลออกไปก็เป็นประเด็นที่ราชวงศ์มังรายตระหนักและตระหนักมาตั้งแต่สมัยของมังรายและหลังจากนั้นมาโดยตลอด อำนาจของจีนที่คุกคามอาจสั่นคลอนถึงความอยู่รอดของราชอาณาจักร (Phunmuang Nan, 2018; Phunmuang Chiang Saen, 2003)

เหตุการณ์บุกมาทวงส่วยนี้เกิดขึ้นหลังจากที่มีการก่อกบฏโดยสามัญชนเพื่อต่อต้านการปกครองของราชวงศ์หยวนมาแล้วกว่า 7-14 ปี (Hsiao, 1978, p. 31) จีนมองโกลอ่อนแอลงไปอย่างมากแล้ว กล่าวคือ หลังยุคเตมูร์ข่าน (Temur) ก็ไม่มีความสามารถพอที่จะรักษาอำนาจจักรวรรดิได้เลย จีนราชวงศ์หยวนเผชิญกับการแย่งชิงบัลลังก์ ในสายตาชาวจีน ผู้ปกครองราชวงศ์หยวนมีภาพลักษณ์อ่อนแอและคอร์รัปชัน ชาวจีนจึงปลุกกระแสรักชาติพันธุ์และก่อกบฏเพื่อปลดแอก (Turnbull, 2003, p. 90; Dardess, 1994, pp. 573-574;

Stuart-Fox, 2003, p. 66) คริสต์ทศวรรษ 1340-1350 (พ.ศ. 1883-1902) ทั้งแผ่นดินจีนเผชิญกับน้ำท่วมต่อเนื่อง โรคระบาดร้ายแรง ปัญหาตอยาก รัฐบาลเผชิญกับรายรับที่ลดลงมาก ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1355/พ.ศ. 1898 รัฐบาลหยวนมีอำนาจแค่ในเมืองหลวงและบริเวณรอบนอกศูนย์กลาง พ้นไปจากนั้นอำนาจได้แตกกระจาย ขณะที่ผู้ว่าราชการในต่างจังหวัดก็มีอำนาจเต็มและคุมกองทัพของตน (Dardess, 1994, pp. 574-585)

ใน ค.ศ. 1358/พ.ศ. 1901 การประลองที่เดิมพันด้วยส่วยระหว่างนักรบชาวฮ่อและชาวล้านนาเริ่มต้นขึ้น โดยฝ่ายขุนนางฮ่อขี่ม้าสู้ด้วยธนู 3 เล่ม และฝ่ายลูกขุนหมายนา (ลูกขุนไชย) ขี่ม้าพร้อมด้วยดาบและหอก พระราชทาน การต่อสู้จบลงด้วยชัยชนะของลูกขุนหมายนานผู้สามารถหลบลูกธนูได้หมด และสามารถตัดศีรษะนักธนูฝ่ายฮ่อได้ (Phunmuang Nan, 2018, p. 106) *พื้นเมืองเชียงแสน* ได้บรรยายภาพหลังชาวฮ่อแพ้ชาวเชียงใหม่ว่า ชาวฮ่อทั้งหลายก็หนีไปหมด (Phunmuang Chiang Saen, 2003, p. 94)

สำหรับชาวจีน ศาสตร์การยิงธนูมีความสำคัญทั้งในแง่การศึกษาและพิธีกรรมของจักรพรรดิ ขุนนางทุกคนถูกบังคับให้ฝึกยิงธนู และในลัทธิขงจื้อ ธนูเป็นเครื่องมือในการดำรงระเบียบทางสังคมและระบบคุณธรรม (Grayson, 2007, pp. 11-12) หลังจากราชวงศ์ซ่งพ่ายแพ้ให้แก่พวกมองโกลใน ค.ศ. 1279/พ.ศ. 1822 ภายใต้การปกครองของมองโกล การขี่ม้ายิงธนูเปรียบประดุจกระดูกสันหลังของกองทัพมองโกล (Guttmann, 2004, p. 41) สมาชิกในระบบกองทัพของมองโกลจะมาจากตระกูลขุนนาง ซึ่งสืบทอดตำแหน่งขุนศึกในเขตปกครองจากพ่อสู่ลูก ชาวจีนถูกกีดกันออกจากระบบราชการอย่างมากและจากกองทัพโดยสิ้นเชิง (Selby, 2000, pp. 230-271; Endicott, 1989, p. 90) นักธนูชาว “ฮ่อ” ที่มาประลองที่ล้านนา จะต้องเป็นชาวมองโกล ทั้งนี้เพราะราชการทหารของราชวงศ์หยวนได้กีดกันไม่ให้ชาวจีนอันมาเป็นขุนนางนักรบ แต่ทักษะของขุนนางนักธนูชาวมองโกลผู้มาประลองที่ล้านนาก็น่ากังขาอยู่บ้าง เพราะในขณะนั้น ระบบราชการทหารที่ได้จัดการเล่นกีฬาอันเป็นการฝึกสงครามได้เสื่อมลงมาก ประจักษ์พยานในคริสต์ศตวรรษที่ 14 บรรยายภาพไว้อย่างชัดเจน ข้าราชการหยวนคนหนึ่งกล่าวว่า “ทหารหลายนายขี่เกียจมากกว่าเดิม[...]” “มีแม้แต่พวกที่ไม่สามารถยิงธนูหรือคนที่ไม่รู้ว่าจะอาวุธของพวกเขา กำลังวางกลับหัวกลับหาง” (อ้างใน Hsiao, 1978, p. 31) ขณะที่ข้าราชการหยวนคนหนึ่งกล่าวตำหนิตหารมองโกลว่า “ทหารต่างก็ไม่มีวินัย พวกเขาเหมือนเด็ก ๆ ที่ถูกตามใจ [...]” (อ้างใน Hsiao, 1978, p. 31) จึงอาจกล่าวได้ว่า ขุนนางนักธนูหลายคนและอาจรวมถึงนักธนูชาวฮ่อที่มาประลองที่ล้านนาขาดทักษะและขาดวินัยจนไม่อาจรักษาอุดมคติความเป็นยอดนักธนูไว้

อัตลักษณ์ของพญากือนาคือ การแสดงภาพอุดมคติของกษัตริย์ผู้เปี่ยมไปด้วยบุญบารมี บุญบารมีของพระองค์เกี่ยวกับการปกครองรัฐมณฑลด้วยการบำรุงศาสนาพุทธและการปกครองโดยยึดหลักกฎหมาย (Penth, 2004, pp. 60-62) อัตลักษณ์ของพญากือนายังถูกกล่าวถึงด้วยว่าพระองค์มีความสามารถทางการรบจากการครองสัตว์สำหรับการศึก ขุนนางนักรบที่มีความสามารถและกล้าหาญ จนเป็นที่เกรงขามแก่กษัตริย์ต่างประเทศ จนมีหลายประเทศราชส่งบรรณาการมาถวาย (Chiang Mai Chronicles, 1998, p. 105)

เสนาอำมาตย์ผู้กล้าหาญจากการประลองกับจีนอย่างลูกขุนหมายนาผู้ได้รับตำแหน่งเป็นพระยาสุรสีหิทธิมหาไชยสงครามลุ่มพ้า มีคุณสมบัติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของรัฐกล่าวคือ ชัยชนะของเขาส่งผลให้ขุนนางชาวต่างประเทศอย่างจีนที่ได้รับการยอมรับว่าแข็งแกร่งอย่างมากถึงกลับต้องเกรงขามรัฐ

ล้านนาและหลบหนีไปกันทั้งกลุ่ม หลังจากที่ถูกขุนหมายนาดัตติระชนักธนูฝ่ายฮ่อได้แล้ว ก็ “[...]หื้อให้ว่า เจ้าล้านนาแพ้ (ชนะ) แล้วแล้วอัน 3 ที” (Phunmuang Nan, 2018, p. 106) ประการนี้แสดงให้เห็นว่าชัยชนะของขุนนางนักรบฝ่ายล้านนาคือชัยชนะของพญากือนา

การเลื่อนยศของลูกขุนหมายนาเป็นไปตามกฎหมาย *มังรายศาสตร์* ที่ระบุให้เลื่อนยศจากการอาสาออกรบในกรณีเข้าศึกบุกมาล้อมเมือง รางวัลของผู้ชนะคือเมืองเชียงแสน ซึ่งทวด ปู่ และพ่อของพญากือนาเคยครองในฐานะเมืองที่ประทับของกษัตริย์ล้านนา (royal city) (Penth, 2004, p. 146) นามศักดิ์ของขุนนางนักธนูที่ได้รับพระราชทานหลังชนะประลองซึ่งมีคำว่า “สรีสิทธิมหาไชยสงครามลุ่มฟ้า” หมายถึง ศรีจากชัยชนะในสงครามที่ยิ่งใหญ่เหนือจีน

5.3 ล้านนาบสุโขทัยและอยุธยา และการประลองดาบกับสุโขทัย ค.ศ. 1408

หลังการสวรรคตของพ่อขุนรามคำแหงในช่วงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 13 รัฐสุโขทัยเผชิญกับการพยายามตั้งตนเป็นอิสระของเมืองต่าง ๆ ตลอดจนการทำลายจากทางเหนือคือล้านนา และทางใต้จากอยุธยาอย่างต่อเนื่องมากกว่าศตวรรษ ในคริสต์ทศวรรษ 1370 (พ.ศ. 1913-1922) อยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ทำสงครามขยายอำนาจขึ้นไปจนถึงเมืองที่อยู่ในอำนาจของรัฐสุโขทัย เช่น พิษณุโลก และกำแพงเพชร เพื่อเข้าถึงของป่าสำหรับการค้าทางทะเลอันเป็นรายได้หลักของอยุธยา ใน ค.ศ. 1378/พ.ศ. 1921 สุโขทัยก็ตกเป็นประเทศราชของอยุธยา ขณะที่ล้านนาเองก็ยังพัวพันกับจีนเป็นครั้งคราว (Na Nagara, 1998b, pp. 285-286; *The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 117-120; *Phunmuang Chiang Saen*, 2003, pp. 98-99; Phongsiphian (Ed.), 1996, pp. 206-209; Setthakul, 2009, p. 69; Penth, 2004, pp. 52-67) และล้านนายังไม่สามารถขยายอำนาจลงมาทางใต้ได้มากนัก ราว ค.ศ. 1386/พ.ศ. 1929 ท้าวมหาพรหม (อนุชาพญากือนาผู้วายชนม์) ยกทัพจากเชียงรายมาเชียงใหม่เพื่อยึดบัลลังก์จากพญาแสนเมืองมา (ราชโอรสของพญากือนา) แต่ขุนนางฝ่ายพญาแสนเมืองมาต้านจนท้าวมหาพรหมล่าถอยและไปขอกำลังจากขุนหลวงพะงั่วจากอยุธยา ขุนหลวงพะงั่วยกทัพมาถึงลำปาง หากแต่ไม่สำเร็จ

ในราว ค.ศ. 1408-1411/พ.ศ. 1951-1954 ท้าวยี่กุมกาม แห่งเชียงรายก็พยายามอ้างสิทธิ์เหนือบัลลังก์ในเชียงใหม่ของพญาสามฝั่งแกน จนเป็นเหตุให้ท้าวยี่กุมกาม ชักนำพระยาไสลือไท ผู้มีความทะเยอทะยานให้รัฐสุโขทัยกลับมาทรงอำนาจ เข้าร่วมการโจมตี ทั้งนี้เป็นเพราะหากพญาไสลือไทชนะพญาสามฝั่งแกน เชียงใหม่ก็จะกลายเป็นประเทศราชของสุโขทัย พระยาไสลือไท เกณฑ์กองพลมาหนุนท้าวยี่กุมกามเพื่อยึดเชียงใหม่ ระหว่างทางกองทัพพยายามยึดเมืองพะเยา แต่โดนปืนใหญ่จากฝ่ายพะเยา ที่หลอมขึ้นจากโลหะบรณหลังควัดทำให้ทัพสุโขทัยตระหนก จึงให้ท้าวยี่กุมกามนำทัพผ่านเมืองฝางมาที่เชียงใหม่ จากนั้นส่งคนถือสารไปแจ้งเชียงใหม่ว่าจะต้องให้ท้าวยี่กุมกามปกครอง ถ้าไม่ยอมจะรบ (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 75; *Tamnan Sipa Ratchawong*, 1982, pp. 20-21) ขุนนางเชียงใหม่ไม่ยอมให้ท้าวยี่กุมกามปกครอง พร้อมส่งสารกลับไปยังฝ่ายศัตรู โดยชี้ว่าท้าวยี่กุมกามไม่สมควรได้ครองเชียงใหม่เพราะบุญญาภิสมภารมีน้อยกว่าพญาสามฝั่งแกน การสู้รบจะทำให้ไพร่พลตายไปมาก จึงทำให้ส่งนักรบที่มีฝีมือมาสู้กันตัว

ต่อตัว เพื่อ “เป็นการเสี่ยงบุญพาสนาแห่งเจ้าทั้งสองนั้น” พระยาไสลือไทเห็นด้วยกับการทำประลอง (Prachakitkorachak, Phraya, 2014, p. 321) และฝ่าย “ชาวใต้” หรือสุโขทัยตอบรับโดยกล่าวว่า “ชาวใต้ คั่นพราบ คั่นว่าผู้ใดฟันถูกคอถือแพ้วชาวเชียงใหม่ว่าผู้ใดฟันถูกคอถือแพ้วแลอื่น” การต่อสู้ด้วยดาบดำเนินไปดังนี้ “เขาจึงเอาชาวใต้ผู้ 1 มาว่ารู้เชิงดาบนัก ยังมีชาวเชียงใหม่อีก 1 ชื่อหาญยอดใจเพกรู้เชิงดาบนักหาที่ออเฆนกับดาบไปพรากกันยังเชียงขวางเสี่ยงเขนขาแลคนแลสองใบ ผู้หาญยอดใจเพกเชียงใหม่ได้ฟันถูกแม่ตีนชาวใต้ลวดที่อ่าวชาวเชียงใหม่อีกแพ้วแล” (Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000, p. 75)

แม้จะไม่ได้ตัดสินกันด้วยการตัดศีรษะ แต่ฝ่ายล้านนาถือว่าหาญยอดใจเพกได้ชัยชนะจากการตัดนิ้วเท้าของนักดาบชาวใต้ บ่อยครั้งบันทึกของฝ่ายชนะมักจะกล่าวชมฝ่ายศัตรูว่าเก่งกาจสามารถ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะยกย่องว่าฝ่ายที่ชนะมีความสามารถจริงจนเอาชนะยอดฝีมือได้ การชมนักดาบสุโขทัยว่า “รู้เชิงดาบนัก” จึงทำไปเพื่อสรรเสริญนักดาบล้านนา ทักษะการต่อสู้ด้วยอาวุธมีความสำคัญยิ่ง แต่ความกล้าหาญในการต่อสู้ ซึ่งตรงข้ามกับความกลัว เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดไม่น้อยไปกว่าทักษะ ความกล้าและความกลัวถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งมากในฐานะที่เป็นอัตลักษณ์ที่น่าปรารถนาและไม่พึงปรารถนาที่สุดของนักรบทั้งในสังคมล้านนา อโยธยา และสุโขทัยนามของ หาญยอดใจเพก ของล้านนาสะท้อนถึงการให้ค่าแก่ความกล้าหาญเป็นสำคัญ นามของนักดาบล้านนาหมายถึง ทหารผู้มีความกล้าหาญเป็นยอด และมีจิตใจแกร่งประดุจเพชร เหล็กกล้า หรือหินที่ศักดิ์สิทธิ์¹²

การทำรบโดยส่งยอดนักดาบที่ดีที่สุดมาต่อสู้แบบตัวต่อตัว เพื่อตัดสินชิงเมืองเชียงใหม่ ผลการแข่งขันอาจทำให้กองทัพเสียขวัญแตกกระเจิงไปบ้าง ดังมีการกล่าวถึงทหารชาวใต้ที่พลัดหลงจากทัพหลัก แต่การแข่งขันนี้ก็ไม่ได้ตัดสินการสู้รบว่าแพ้-ชนะทั้งหมด เพราะชาวใต้ยังคงปักหลักที่ตีนดอยสุเทพเตรียมต่อสู้อยู่ (The Chiang Mai Chronicle, 1998, pp. 112-113) ทั้งในกรณีการประลองดาบระหว่างเชียงใหม่กับสุโขทัยนี้ และในการแข่งขันยกศรใน สมุทรโฆษคำฉันท์ การประลองไม่เป็นไปตามกฎที่ตั้งเอาไว้ก่อนการต่อสู้ การเดิมพันที่สูงมากของการประลอง ที่นำไปสู่การได้เสียเมือง/อาณาจักร ทหารยากรที่ลงทุนไปกับการยกพลมาทำรบและสภาพอย่างความเป็นกษัตริย์จึงทำให้ฝ่ายแพ้ไม่ยอมรับผลการประลอง สิ่งเดิมพันที่มีค่ามากเหล่านี้ได้กลายเป็นเหตุให้กีฬาในฐานะการแข่งขันระหว่างสองฝ่ายมีความตึงเครียดและยกระดับไปสู่ความรุนแรงที่สูงขึ้นอย่างมากจนกลายเป็นสงครามต่อเนื่อง ผลการประลองจะส่งผลต่อขวัญกำลังใจของผู้ชนะและผู้แพ้ต่อเนื่องมาจนทำให้ผลลัพธ์การรบหลังการประลองมีบทสรุปเดียวกันอีกด้วย (Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000; Panarut, 2019)

พญาสามฝั่งแกนได้ตั้งเวียงเจ็ดลินขึ้นเพื่อระลึกถึงชัยชนะที่มีต่อฝ่ายสุโขทัยและความกลัวที่พระยาไสลือไทมีต่อล้านนา ทั้งนี้หลังจากการประลองฟันดาบ พระยาไสลือไทหนีไปตั้งทัพที่น้ำตกเจ็ดลินเชิงดอยสุเทพ ก่อนจะเผชิญการโจมตีของล้านนาจนต้องถอยร่น เวียงเจ็ดลินจึงเป็นสัญลักษณ์อันประกาศถึงชัยชนะของล้านนาเหนือสุโขทัยนั่นเอง การประลองด้วยดาบและการยกทัพต่อสู้ขับไล่ศัตรูจนกลัวหนีจึงมีนัยสำคัญต่อราชอาณาจักรและองค์กษัตริย์ การกีฬาในที่นี้คือการประลองดาบจึงมีความหมายที่โยงใยกับสงครามจริง และ

¹² อุดมและเกริก แบลนาม หาญยอดใจเพก ว่า ทหารผู้มียอดหัวใจแกร่งเหมือนเพ็กหน้าทั้ง อันเป็นเครื่องรางและวัตถุที่แข็งแกร่ง (Rungruangsi & Akkharachinoret, 2009, p. 14)

ถูกพิจารณาว่าเกี่ยวข้องกับการเติมพันธุ์ด้วยศักดิ์ศรีและสถานภาพของรัฐและราชบัลลังก์ (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 114-115)

5.4 ล้านนารบอยุธยา เซลียงทำชนไก่ ค.ศ. 1461

ใน ค.ศ. 1419/พ.ศ. 1962 พระยาไสลือไทสวรรคต ส่งผลให้รัฐสุโขทัยอ่อนแอลงอย่างมาก ใน ค.ศ. 1438/พ.ศ. 1981 กษัตริย์องค์สุดท้ายของสุโขทัยสวรรคต สุโขทัยกลายเป็นเพียงเมืองหนึ่งของอยุธยา (Penth, 2004, pp. 50, 67; Eoseewong (Ed.), 2002, p. 53; Na Nagara, 1998b, pp. 286-290)

ราว ค.ศ. 1441-1442/พ.ศ. 1984-1985 ท้าวลก (ต่อมาเป็นพญาติโลกราช) ผู้ได้รับการสนับสนุนจากขุนนางในเชียงใหม่ซึ่งสมบัติจากพญาสามฝั่งแกนผู้เป็นพ่อ ขณะที่ฝ่ายสนับสนุนพญาสามฝั่งแกนขอทัพหนุนจากเจ้าสามพระยา แห่งรัฐอยุธยา พระองค์ยกทัพมา หมิ่นมอกลองขุนนางฝ่ายล้านนาขับไล่อยุธยาอย่างกล้าหาญด้วยการชนช้างอยุธยาตกตอยถึง 18 เชือก หมิ่นมอกลองสู้ไม่ถอยจนถูกตัดหัวไปถวายเจ้าสามพระยา เจ้าสามพระยาให้เอาพานทองมารับ และชมว่ากล้าหาญไม่ควรจะฆ่าเสีย แล้วเอาไปฝังในที่อันควร (Na Nagara, 1998b, p. 410)

ความกล้าหาญไม่กลัวตายแม้จะเป็นการกระทำของนักรบฝ่ายศัตรูและผลจากการสู้คือความตาย แต่ก็ได้รับการสรรเสริญเช่นกัน¹³ การเชิดชูความกล้าหาญไม่กลัวตายไม่ว่าจะกระทำโดยฝ่ายใดสะท้อนถึงอุดมคติขั้นสูงสุดที่ชนชั้นปกครองเชิดชู อุดมคตินี้ช่วยยืนยันความอยู่รอดของรัฐ สังคมรัฐให้อภิสิทธิ์และสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมแก่เจ้าขุนมูลนาย แต่อภิสิทธิ์นี้ก็ต้องแลกมาด้วยการระดมใช้ความรุนแรงเพื่อค้ำจุนความสัมพันธ์ที่ตนได้เปรียบนี้ไว้ การปกป้องค้ำจุนสถานภาพที่เป็นลำดับชั้นด้วยความรุนแรงจึงถูกกระตุ้นให้กระทำอย่างเต็มที่ที่ไม่กลัวตาย¹⁴ ก่อนการใช้ปืน(ใหญ่)ต่อสู้อย่างแพร่หลายในคริสต์ศตวรรษที่ 16 การดวลอาวุธของนักรบ คือการแสดงอุดมคติความกล้าหาญไม่กลัวตายของตัวแทนรัฐเพื่อปกป้องและยกระดับอำนาจรัฐ/อำนาจในลำดับสถานภาพ การต่อสู้จึงเติมพันธุ์ด้วยชีวิตและสถานภาพของตนที่อาจดับหรือขึ้นสู่ลำดับที่สูงกว่าและเติมพันธุ์ด้วยรัฐในเชิงอุดมคติ ในหลายครั้งความพ่ายแพ้ในการประลองอาจไม่เป็นที่ยอมรับโดยฝ่ายแพ้เพราะชนชั้นนำฝ่ายแพ้จะยอมเสียอภิสิทธิ์ของตนและระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดไม่ได้ หากอุดมคติความกล้าไม่กลัวตายไม่สามารถถูกอ้างไว้ได้หลังจากที่ฝ่ายหนึ่งแพ้ประลอง ทหารฝ่ายแพ้จึงตระหนักถึงความพังทลายของความสัมพันธ์เชิงลำดับชั้นของรัฐตนที่ไม่มีใครอ้างได้จึงต่างก็กลัวและหนีทัพทันที่หลังตัวแทนรัฐตนแพ้ประลอง

¹³ ประการนี้เห็นได้ในหลักฐานของล้านนาอย่าง *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000) และหลักฐานจากฝั่งอยุธยาอย่าง *ลิลิตยวนพ่าย* (Lilit Yuan Phai, 2021) (ที่ได้ชื่นชมหมิ่นดังนครที่กล้าไปรบโทษตายจากพญาติโลกราช) และ *สมุทรโฆษคำฉันท์* (ดู Panarut, 2019)

¹⁴ ควรกล่าวด้วยว่า ใน ค.ศ. 1460/พ.ศ. 2003 ความกล้าหาญอาสาสู้ของนักรบ ถ้ามีคนห้ามไม่ให้ออกรบจะถือเป็นการดูหมิ่นมาก (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, p. 138)

ในที่สุดอ้ายสามเด็กก็ช่วยท้าวลกซิงเชียงใหม่และเนรเทศพญาสามฝั่งแกนไปยังเมืองสาต (Choithavornrat, 1985, p. 72; Setthakul, 2009, pp. 69-70) ต่อมาอ้ายสามเด็กก็ช่วยเป็นกบฏ หมิ่นโลกนคร ผู้ครองลำปางมาปราบจนสำเร็จ หมิ่นโลกนครขออำนาจในการเก็บส่วยภาษีให้เป็นของเจ้าแก้ววัน นี่คือการเพิ่มผลประโยชน์ทางการเศรษฐกิจให้แก่ตัวหมิ่นโลกนครและเจ้าเมืองต่าง ๆ ในล้านนา (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, p. 123) พญาติโลกราชแก้ปัญหาการเมืองภายในด้วยการใช้ขุนนางกำจัดศัตรูทางการเมือง พญาติโลกราชจึงให้ขุนนางไปกินเมืองลูกหลวงแทนสมาชิกราชวงศ์ (Ganjanapan, 2017, p. 61) ผลในระยะยาวคือสถาบันกษัตริย์ในฐานะสถาบันไม่ได้พัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายสำหรับสะสมอำนาจการเงินที่รวมศูนย์จนสามารถนำไปลงทุนทางการเมืองและสงครามเพื่อเสริมสร้างอำนาจส่วนกลาง กษัตริย์ผู้ครองราชย์ต่อจากพญาติโลกราชแทบทุกพระองค์ ยกเว้นพญาแก้ว ต่างเผชิญกับอำนาจที่หลุดไปอยู่ในมือขุนนางและในหลายกรณีก็ถูกขุนนางถอดจากบัลลังก์

ราว ค.ศ. 1443-1449/พ.ศ. 1986-1992 พญาติโลกราชยึดแพร่และน่าน พระพันปีหลวงแห่งเชียงใหม่ ใช้ปืนใหญ่กำราบแพร่ (Penth, 2004, p. 84; Trakulhun, 2011, p. 182) ราว ค.ศ. 1451/พ.ศ. 1994 ล้านนาสถาปนาอำนาจเหนือ “หัวเมืองเหนือ” (หรือเมืองต่าง ๆ ของรัฐสุโขทัยเดิม) พระยาอุทิศฐิเฐียร (พระยาอุทิศฐิระ) แห่งพิษณุโลกหนีไปล้านนา เพราะพระบรมไตรโลกนาถพิชิตสุโขทัยว่า ถ้าพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์อยุธยาจะตั้งพระยาอุทิศฐิเฐียรครองหัวเมืองฝ่ายเหนือในฐานะอุปราชของรัฐอยุธยา แต่อุทิศฐิเฐียรก็ได้เป็นแค่เจ้าเมืองพิษณุโลก (Na Nagara, 1998b, pp. 290, 410-411; Ongsakul, 2018, p. 117; Baker & Phongpaichit, 2017b, p. 103) ใน ค.ศ. 1457-1458 (พ.ศ. 2000-2001) ท้าวสุริยวงศาทัพนมาตีเมืองเชียงใหม่ผ่านลำปาง ในสงครามครั้งนี้ พระยาอุทิศฐิเฐียรได้ชนช้างของขุนนางฝ่ายศัตรูชนะถึงสามเชือก พญาติโลกราชทรงรางวัลให้ครองเมืองแพร่ พะว้า และจาวเพิ่มเติมจากที่ได้ครองพะเยาอยู่ก่อน (Na Nagara, 1998b, p. 412; Setthakul, 2009, p. 61)

ในต้นคริสต์ทศวรรษ 1460 (ราว พ.ศ. 2003-2006) เจ้าเมืองเซียง ผู้ถูกจัดว่าเป็นคนต่างกลุ่มของล้านนา หรือที่ล้านนาเรียกว่า “ชาวไต” ทำลายสถานภาพของขุนนางของล้านนาและสถานภาพของล้านนาด้วยการทำชนไก่กับหมิ่นดงนคร หากเป็นความพยายามลงมาสังหารจริงดังที่พญาติโลกราชมอง ก็สะท้อนว่าการสังหารหมิ่นดงนครจะช่วยจัดเจ้าเมืองฝ่ายล้านนา(ลำปาง)ที่ทรงอิทธิพลที่สุดทางตอนเหนือของรัฐสุโขทัยเดิม หากทำสำเร็จเจ้าเมืองเซียงอาจกลายเป็นผู้ทรงอำนาจของรัฐสุโขทัยที่อาจรื้อฟื้นขึ้นใหม่

การชนไก่ครั้งนี้วางอยู่บนบริบทที่เมืองเชียงใหม่เพิ่งจะต้อนรับท้าวสุริยวงศาทัพนมาตีเมืองใน ค.ศ. 1461/1462 (พ.ศ. 2004/2005) และเมื่อมาถึงเมืองเซียง เจ้าเมืองเซียงยอมเป็นประเทศราชของล้านนา หมิ่นดงนครถูกมอบหมายให้คุมทัพอยู่ที่เซียงชั่วคราวก่อนจะยกทัพกลับและปล่อยให้เจ้าเมืองเซียงครองเมืองในฐานะประเทศราชของล้านนา การชักชวนแข่งขันชนไก่โดยเจ้าเมืองเซียงวางอยู่บนความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดนี้ การแข่งกีฬาเป็นการจำลองสงครามและความขัดแย้งที่ทั้งสองมีความตึงเครียดต่อกัน ดังนั้นการทำ

แข่งจึงแฝงไปด้วยความกลัวที่จะเอาชีวิตกันจริง ๆ ความกลัวนี้จึงได้รับการตอบสนองด้วยการพยายามเอาชีวิตในที่สุด¹⁵

ในสังคมล้านนา การเลี้ยงไก่ชนไว้ชนแข่งพนันสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของผู้ชนะในสัดส่วนที่มาก ไก่ชนราคาต่ำที่สุดเท่าที่ปรากฏใน *มังรายศาสตร์* ระบุไว้ที่ตัวละ 1 บาทเงิน ดังไก่ชนของขุนนางระดับล่าง ขณะที่ไก่ชนของ “เจ้าแสน” ราคาสูงถึงตัวละ 50-200 บาทเงิน (เท่ากับราคาวัวสองตัว) ราคาตัวไก่สะท้อนให้เห็นว่าไก่ชนมีมูลค่ามากและจะนำผลตอบแทนทางการเงินให้แก่เจ้าของได้มาก จึงมีการปรับผู้ขโมยไก่ชนเป็นเงินในสัดส่วนที่สูงถึง 400 เงิน หากพิจารณาจากราคาของไก่ที่เป็นต้นทุนแล้ว การเดิมพันครั้งหนึ่งอาจมีเงินเดิมพันสูงถึงราคาวัวหรือราคาทาส หรือราว 100 และ 330 เงิน (ดู Na Nagara, 1978, pp. 40-44)

การที่หมิ่นดั่งนครขออนุญาตจากพญาดีโลกราชก่อนไปชนไก่ตามคำท้าถึงสามหนตามจำนวนครั้งที่ถูกทำสะท้อนว่าการแข่งชนไก่เป็นเรื่องที่ใหญ่กว่าศึกสถานภาพระหว่างเจ้าเมือง หมิ่นดั่งจึงต้องขออนุญาตพญาดีโลกราช การรับรื้อพญาดีโลกราชหลายหนแสดงให้เห็นว่า การปฏิเสธไม่รับคำท้าจะเป็นการเสียเกียรติประหนึ่งว่ายอมรับว่าตนอ่อนแอกว่าและเป็นการยอมแพ้จากความหวาดกลัวไม่กล้าสู้ ไม่ว่าการพนันชนไก่หรือการประลองใด ๆ จะเดิมพันด้วยทรัพย์สินหรือรัฐก็ตาม กฎในการทำพนันก็คือ ผู้ทำมีอำนาจและฐานะทางเศรษฐกิจสังคมใกล้เคียงกับผู้ถูกท้า (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 140-141)

การที่หมิ่นดั่งลงแล้วควรจะไปหรือไม่สะท้อนว่าการท้าทายแข่งขันก็หาจากชาวต่างกลุ่มเป็นเรื่องที่ไม่ควรปฏิเสธเพราะเป็นเรื่องศักดิ์ศรีของอาณาจักรและชาติพันธุ์ และสะท้อนว่าฝ่ายเจ้าเมืองเชลียงก็รู้ว่าคำท้าเป็นอะไรที่อีกฝ่ายไม่กล้าปฏิเสธ แม้จะถูกปฏิเสธไปแล้วถึงสองครั้ง แต่เจ้าเมืองเชลียงก็ยังลงทำอีกหนเพราะน่าจะมั่นใจว่าคำท้าจะได้ผลในที่สุด อย่างไรก็ตาม การแข่งขันนี้ไม่ได้เกิดขึ้น

ผลลัพธ์จากการท้าชนไก่และบทลงโทษต่อเจ้าประเทศราชที่คิดจะแข็งขันต่อการปกครองของล้านนาได้นำไปสู่การถูกปกครองโดยตรงด้วยกำลัง การถูกเผาเมือง และการสูญเสียสถานภาพเจ้าเมือง(โดยพระยาเชลียงถูกจับไปที่เมืองหางจนตายที่นั่น) ในแง่การกีดกันไม่ได้เป็นการจำลองสงครามเท่านั้น แต่กีดกันการท้าทายต่ออำนาจโดยตรง การท้าทายเพื่อต่อสู้ในกีฬาโดยคู่ขัดแย้งทางการเมืองมักจะได้รับความสำคัญไม่แตกต่างไปจากสงครามจริง อาจนำไปสู่การตบรางวัลที่มอบให้หลังชนะสงครามอย่างการพระราชทานเมืองให้ปกครอง

การที่พญาดีโลกราชไม่ขัดกับการที่หมิ่นดั่งนครยกพลไปบุกเมืองเชลียงและตั้งให้หมิ่นดั่งนครครองเชลียง สะท้อนให้เห็นว่าการท้าชนไก่ของพระยาเชลียงไม่ได้มีความหมายเพียงการลู่คมต่อหมิ่นดั่งนครเท่านั้น แต่ถูกตีความโดยพญาดีโลกราชว่าเป็นความพยายามท้าทายระเบียบการเมืองที่พญาดีโลกราชสถาปนาขึ้น¹⁶

¹⁵ ดังที่ผู้บันทึก *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* เขียนไว้ว่า “พญาเชลียงมีใจชื้อต่อพระเป็นเจ้า แต่งห้อมาชนหมิ่นดั่งไปเล่นไก่” และพญาดีโลกราชกล่าวแก่หมิ่นดั่งผู้มาถามว่า ควรหรือไม่ที่จะไปชนไก่ตามคำท้าว่า “เขาจักเคาะมิ่งไปฆ่าเสียตาย” ขณะที่หมิ่นดั่งได้รับคำเตือนซ้ำๆ กล่าวว่า “ข้าจักไปฆ่าเขาเล่าจะตาย” หมิ่นดั่งจึงสั่งลูกน้องไป “[...] ชุมซ่อนอยู่ยังเชิงเชลียงซุแห่ง ท้อเขาถือเหล็กไฟกับมดขุคน สั่งว่า คั่นเสียนันในเรือนพญาเชลียง ผู้ได้อยู่ไหนหื้อเผาซุแห่ง [...]” (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000, p. 97)

¹⁶ ความพยายามแข่งขันระหว่างอยุธยากับล้านนาเพื่อมีอำนาจเหนือเมืองต่างๆ ใน “หัวเมืองเหนือ” ก็เป็นแรงบีบสำคัญยิ่งที่ทำให้พญาดีโลกราชมองว่าการท้าทายด้วยการชนไก่โดยพระยาเชลียงเป็นเรื่องที่จะทำให้ล้านนาเสียทั้งประเทศราชและอาจจะต้องเสียการควบคุมหัวเมืองเหนืออันรวมถึงเมืองยุทธศาสตร์และประชากร/ทหารให้แก่ฝ่ายศัตรูอย่างรัฐอยุธยาที่พยายามจะขยายอำนาจเข้ามาประชิดและแม้แต่พิชิตล้านนาด้วย

หากพิจารณาถึงกรอบคิดของเอไลอัสและตันนิงที่พัฒนาขึ้นจากบริบทยุโรปตะวันตกแล้ว จะพบว่าระดับของการพิจารณาว่ากีฬาเป็นการต่อสู้จำลองของสงครามในจินตนาการ ในหลายกรณี เส้นแบ่งระหว่างการต่อสู้แบบจำลองกับสงครามจริงนั้นมีความพร่าเลือน แต่หากพิจารณาถึงบริบทล้านนาแล้ว ความแตกต่างกันของระดับความเกี่ยวข้องกับสงครามจริงมาก-น้อยมีนัยสำคัญต่อการพิจารณาความรุนแรงที่จะตามมาจากการกีฬา ตลอดจนมีนัยสำคัญมากต่อการได้รับเลื่อนสถานะจากการเล่นกีฬาที่ได้รับอย่างใกล้เคียงกับสถานะจากสงครามจริง กีฬาจึงเป็นมากกว่าเพียงการจำลองสงครามได้ภายใต้บริบททางการเมืองที่ความขัดแย้งยังคุกรุ่นจนอาจนำไปสู่การสู้รบ ดังนั้นหากพิจารณากีฬาค้างหนึ่ง ๆ ว่าวางอยู่ในบริบทที่ใกล้เคียงหรือไกลกับความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างคู่แข่งกัน จะชี้ให้เห็นถึงความหมาย การเลื่อนหรือลดสถานภาพ และระดับความรุนแรงของกีฬาได้เป็นอย่างดี

5.5 พื้นที่ระหว่างพะเยากับอยุธยา ในมหรสพหลวง ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15

ในช่วงเวลาที่มีการต่อสู้ด้วยดาบระหว่างชาวพะเยากับชาวสุโขทัยสังกัดรัฐอยุธยา ในมหรสพหลวงของอยุธยา ที่บรรยายไว้ใน *สมุทรโฆษคำฉันท์* (ราว ค.ศ. 1475-1558/พ.ศ. 2018-2101) เมืองพะเยาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของล้านนามานานตั้งแต่ ค.ศ. 1336/พ.ศ. 1879 แล้ว (ราว 139 ปี) และเป็นยุคที่สถานะของพะเยากำลังเปลี่ยนจากเมืองสำคัญในการปกครองเมืองทางตะวันออกและทางใต้ไปเป็นเพียงเมืองหนึ่งที่ไม่ได้เป็นศูนย์อำนาจระดับรองอีกต่อไป (Phra Maha Sibandon Thirathammo, 2005, pp. 92-97) สำนักของชนชั้นปกครองอยุธยา มองว่าพะเยาเป็นเมืองที่พญาติโลกราช มอบให้เป็นรางวัลแก่พระยาอุไทยธิษเฐียร ผู้แปรพักตร์ด้วยการยกเมืองเชลียงและช่วยยึดปากยมให้ล้านนา ความเกลียดชังพระยาอุไทยธิษเฐียรในฐานะผู้ทรยศและภาพเมืองพะเยาในฐานะที่เป็นเมืองที่ผู้ทรยศครองปรากฏใน *ลิลิตยวนพ่าย* (Lilit Yuan Phai, 2021) ความพ่ายแพ้ของยวนหรือล้านนาในที่นี้คือการยึดเชลียงและหัวเมืองเหนือได้ถาวร แต่รัฐอยุธยาไม่เคยได้ชัยชนะเด็ดขาดในดินแดนที่เหนือไปกว่าหัวเมืองเหนือ การที่นักดาบฝ่ายอยุธยาเอาชนะนักดาบพะเยาสะท้อนถึงความเหนือกว่าของรัฐอยุธยาที่มีต่อเมืองศัตรูในล้านนาที่รัฐอยุธยาไม่เคยเอื้อมถึงมาก่อน เสียงของนักดาบล้านนาผ่านการประพันธ์ของผู้แต่ง *สมุทรโฆษคำฉันท์* ชี้ถึงนักดาบในฐานะส่วนหนึ่งของ “ลาว” หรือชาวรัฐล้านนาก่อนที่จะบ่งชี้ลงไปถึงเมือง “พะยาว” อันเป็นเมืองที่เขามาและได้รับการยกย่องว่า “บมิผู้ปาน” (Samutthakhot Khamchan, 1961)

การต่อสู้ด้วยดาบหนี่เป็นศึกจำลองระหว่างยอดฝีมือจากสุโขทัยที่เป็นหัวเมืองเหนือที่ล้านนาปรารถนา แต่รัฐอยุธยาผนวกเข้าไปจนเป็นส่วนหนึ่งแล้ว *สมุทรโฆษคำฉันท์* จึงมีนัยสะท้อนถึงการต่อสู้ของรัฐสองรัฐ ที่ส่งยอดฝีมือผู้เป็นตัวแทนของรัฐ ซึ่งก็คือเมืองที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการของแต่ละฝ่ายแล้วอย่างชัดเจน นักดาบสุโขทัยระบุถึงอัตลักษณ์ของตนว่าเป็น “ไทยแท้” หาใช่ “ชาวเหนือ” ที่ชาวอยุธยาเคยเรียกชาวสุโขทัยอย่าง “คนนอก” ในอดีต (Panarut, 2019) นักดาบสุโขทัยเชื่อว่าเขามาจากและสร้างชื่อจากสุโขทัย จนกษัตริย์อยุธยาโปรดปราน “ไว้วางใจ” “ให้อาสา” แข่งขัน (Samutthakhot Khamchan, 1961)

ขอบข่ายของรัฐอยุธยาได้ขยายแผ่ช้านอยู่ในจิตสำนึกต่อตัวตนของชนชั้นนำและขุนนางนักดาบได้ลึกซึ้งจนรัฐกลายเป็นแหล่งอ้างอิงตัวตนได้ในระดับหนึ่ง

การต่อสู้ด้วยดาบดำเนินไปในบริบทที่ทั้งรัฐล้านนาและอยุธยา ต่างก็ขยายรัฐออกไปอย่างกว้างขวางมากแล้ว และจะเห็นได้ชัดเจนว่ากษัตริย์จากแต่ละรัฐต่างก็ต้องพึ่งพาขุนนางมากขึ้นในการปกครองรัฐที่ใหญ่ขึ้น กษัตริย์จากรัฐทั้งสองต่างก็พยายามจัดการควบคุมขุนนาง กษัตริย์ของทั้งอยุธยาและล้านนา จะขึ้นสู่อำนาจก็ต้องพึ่งพาการหนุนของบรรดาขุนนางพันธมิตร การแข่งขันฟันดาบที่จัดในมหรสพของรัฐอยุธยามีหน้าที่สำคัญต่อการสร้างความเป็น “พวกเรา” ตามรูปแบบความสัมพันธ์ที่กษัตริย์อยุธยาและนักดาบร่วมมือกันสร้างขึ้นมา (อันหนุนเสริมให้รัฐอยุธยามีหน้าที่เพื่อสถาปนารัฐ/กษัตริย์แบบลำดับขั้นขึ้นมา)

5.6 ไต่เชือก ไต่บันไดดาบ ในมหรสพหลวงล้านนา ค.ศ. 1517

ในรัชสมัยของพญาแก้ว พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ขึ้นสู่อำนาจจากการหนุนหลังโดยบรรดาขุนนาง (Tamnan Sipha Ratchawong, 1982, p. sor) พญาแก้วได้รับแรงสนับสนุนจากฐานอำนาจของมารดาตนที่มีเชื้อสายจากขุนนางที่ลำปาง พญาแก้วก็ใช้ช่องทางหนึ่งที่กษัตริย์ไท(ย) นิยมทำกันในการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองผ่านการเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนศาสนาที่รัฐได้แทรกซึมเข้ามาวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้คนภายในรัฐตามอุดมคติของตนเอาไว้ หลักฐานจากจารึกกระบู้ว่าพญาแก้วไปทำบุญที่วัดพระธาตุหริภุญชัยทุกปี (Ongsakul, 2018, pp. 118-119) จารึกที่พบในมหาธาตุหริภุญชัยระบุว่า “สมเด็จพระพิตรมหาราชาเจ้า ตนเป็นอธิบดีในศรีพิงคราชภูริเชียงใหม่ [...] มาบูชาพระมหาธาตุเจดีย์เจ้าอันเป็นเหง้าเกล้าพระสุธาทุกปีเดือนมิได้ขาด” เช่นเดียวกับกษัตริย์ในอยุธยา พญาแก้ว แห่งล้านนา สร้างบุญบารมีและความสัมพันธ์เชิงลำดับขั้นภายในรัฐล้านนาผ่านการจัดและเสด็จไปยังมหรสพหลวงในงานบุญทางศาสนาที่วัดพระธาตุ เพื่อดึงดูดให้คนทุกช่วงชั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐมหรสพ ขบวนที่เดินทางจากเชียงใหม่ไปหริภุญชัยตามที่ระบุไว้ใน *โคลงนิราศหริภุญชัย* ประกอบไปด้วยช้าง ม้า เกรียนที่ตกแต่งอย่างสมเกียรติของกษัตริย์ และเรือ ทั้งหมดมีจำนวนนับร้อย (ดู Phongsiphan, 2009, pp. 29-53) *โคลงนิราศหริภุญชัย* ชี้ว่าการชมพ็อนรำ และรวมถึงกีฬา ได้สร้างความประทับใจให้แก่ผู้ชมอย่างผู้ประพันธ์อย่างยิ่ง ดังที่ผู้ประพันธ์ประทับใจหลงใหลไปกับความงามของเรือนร่างและท่วงท่าของช่างพ็อน โดยเปรียบช่างพ็อนกับชาวสวรรค์ผู้ชำนาญการดนตรีและขับร้อง (“คันธัพ” หรือ คนธรรพ์) และ “กินนรี” (Phongsiphan, 2009, pp. 269-273; Khlong Nirat Haripunchai, 2021)

ประสบการณ์ผ่านการบอกเล่ามุมมองของผู้ประพันธ์*โคลงนิราศหริภุญชัย* สะท้อนให้เห็นถึงสายตาของคนในที่มองและให้คุณค่าต่อมหรสพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไต่เชือกและการไต่บันไดดาบ ในการไต่เชือกหนึ่ง นักกีฬา 2 คนต้องทรงตัวบนเชือกที่ชิงไว้บนความสูงในระดับที่อันตรายถึงตาย ทว่านักกีฬากลับแสดงอาการปรกติทำท่ายอย่างการเดินเหยาะเหยาะ การเดินทอดน่องอย่างช้า ๆ การวิ่งถอยหลังด้วยความเร็วเหมือนตะขาบ (กลาง) วิ่ง นอกจากนี้ นักกีฬาทั้งสองเด่นหลบลีกลักกันอย่างรวดเร็วประหนึ่งปลาเล็มหรือปลาเทพานันเป็นปลาตัวโตที่ว่ายน้ำเร็วมาก ใน *โคลงนิราศหริภุญชัย* กล่าวว่า

สายหนึ่งก็ไต่เด่น เหยาะเหยาะ

บางบาทเยี่ยะเพาะแพะ ทอดเท้า
 ถอยหลังเล่าเคาะแคะ ชลางแล่น ไปเอ๋
 สองฝ่ายก็เต้นเต้า พิกพันปานเลิม (Phongsiphan, 2009, p. 275)

นอกจากนี้ ยังมีกีฬาอีกประเภทหนึ่ง คือ การไต่บันไดตาบ โดยกิจกรรมนี้ข้าราชการทหารในสังกัดของผู้นับถือซึ่งอาจจะเป็นกษัตริย์หรือเจ้าขุนมูลนาย ไต่บันไดตาบขึ้นไปจนถึงชั้นสูงสุดและหยุดยืนห่มตัวความสามารถนี้ส่งผลให้ผู้ประพันธ์โคลงถึงกับเห็นว่าทหารผู้ไต่บันไดตาบได้ร่ำเรียนศิลปะทางอาวุธอย่างสูงสุดจนน่าอัศจรรย์ใจ *โคลงนิราศทริภุญชัย* กล่าวว่า

เสนีไต่ตาบขึ้น	สูงสุด
สมสอดยืนยังหยุด	ห่มห้อย
รอยเรียนสาตรศิลปุต	คมแรง เร็วฤ
ปูนีตนาน้องน้อย	นาฏเหี้ยเรียนเห็น (Phongsiphan, 2009, p. 276)

กิจกรรมเชิงกายภาพอันเน้นความตื่นเต้นที่เรียกว่า “กีฬา” อย่างการไต่เชือกการไต่ตาบ มักจะเน้นความตื่นเต้นจากสภาวะที่ซี้เป็นซี้ตายของชีวิต สถานภาพ และอาจรวมถึงเมืองหรือรัฐ (ไม่ว่าจะเป็นเพียงเชิงสัญลักษณ์หรือในทางปฏิบัติก็ตาม) กีฬามักจะเป็นการเติมพ้นด้วยชีวิต สถานภาพ เมือง และรัฐ

ในกรณีนี้รัฐมหรสพ เป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นอำนาจของกษัตริย์ล้านนา ผู้พยายามจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านงานบุญที่จัดในวัดพระธาตุ อันเป็นพื้นที่รวมศรัทธาอันมีความหมายต่อคนทุกช่วงชั้นผู้หวังจะได้ทำบุญ ขณะที่มหรสพไต่เชือกและการเดินบนบันไดตาบ ถูกจัดเพื่อดึงดูดให้ผู้คนเข้าร่วมมหรสพของรัฐล้านนา

อย่างไรก็ตาม การเล่นและชมกีฬาดังกล่าวจัดขึ้นในมหรสพอันเป็นช่วงเวลาแห่งความสงบสุข แต่ก็เช่นเดียวกับในบริบทยุโรป ความสงบสุขมีเคยอยู่ห่างไกลหรือปลอดภัยจากความตายอันเป็นเรื่องใกล้ตัวเลย ความตายไม่ได้ถูกเก็บกดไว้เหมือนกับคนในยุคปัจจุบัน (ดู Elias, 2001) ผู้คนเผชิญหน้ากับความเสี่ยงตายนองนักกีฬาผู้แสดงความกล้าหาญและทักษะทางกายภาพสำหรับการรับมือกับความเสี่ยนั้นอย่างองอาจและชำนาญ ด้วยความสนุกสนานตื่นเต้น ความกล้าหาญและทักษะในการเอาตัวรอดจากความตายเป็นเรื่องที่น่าชื่นชมยกย่องจากผู้ชม หน้าที่ของคุณสมบัติดังกล่าวเกี่ยวโยงกับความอยู่รอดปลอดภัยของผู้คน นักกีฬา/ข้าราชการทหาร และเมือง/รัฐ/กษัตริย์ กีฬามีหน้าที่สำคัญสำหรับการตอบโต้กับอันตรายที่ใกล้ตัวอย่างมากบนบริบทที่รัฐต่าง ๆ เผชิญหน้ากันอย่างรุนแรง อารมณ์หวาดกลัวต่อความตายซึ่งมีมากได้ถูกปลดปล่อยผ่านการชมกีฬาไต่เชือก และการเดินบนบันไดตาบ(โดยเสนี - ข้าราชการฝ่ายทหาร) ความหวาดกลัวได้รับการบรรเทาผ่านการชื่นชมผู้สามารถเอาชนะอันตรายแห่งความตายได้ด้วยทักษะอันน่า “อัศจรรย์” ที่แสดงออกมาอย่างไม่หวั่นกลัวเลย ซ้ำยังแสดงออกอย่างล้อเลียนความตายให้เป็นเรื่องตลกอีกด้วย

ศัตรูจำลองในกรณีกีฬาสองประเภทนี้คือความตาย ที่ใครต่างก็รู้ดีว่าเป็นภัยใกล้ตัวมากและยากที่จะหรือแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะเอาชนะ การไต่เชือกและการไต่บันไดตาบแสดงภาพลักษณ์ตามอุดมคติของผู้ชายผู้จะต้องแสดงทักษะการต่อสู้อย่างกล้าหาญ ตลอดจนความกล้าได้กล้าเสียทรัพยากรซึ่งก็คือชีวิตและ

หน้าตาของกษัตริย์ล้านนาที่เอามาเติมพัน การต่อสู้กับความเสียดายสะท้อนความขัดแย้งขั้นสูงสุดที่ผู้คนในยุค นั้นจะมีโอกาสเผชิญ การต่อสู้กับความเสียดายในกีฬาสะท้อนว่าผู้เข้าต่อสู้ตัดสินใจเสี่ยงชีวิตของตนเพื่อ ปกป้องสิ่งที่สำคัญทั้งเกียรติยศทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ และชีวิต (Binde, 2005b, pp. 458-473) ในกรณีกีฬาทั้งสองอาจไม่ได้เน้นเรื่องการต่อสู้ทางสถานภาพและเกียรติยศระหว่างคู่ขัดแย้งที่มีสถานะใกล้เคียง กันและเกลียดกันอย่างมาก ดังนั้น จึงไม่ได้สร้างความเป็น “พวกเรา” ของรัฐ/กษัตริย์ได้เด่นชัดเท่ากับการแข่ง กีฬาหรือประลองยุทธกับศัตรูโดยตรง อย่างไรก็ตาม ความกล้าหาญและทักษะที่สามารถเอาชนะความตายย่อม สะท้อนความพร้อมอันสูงสุดของข้าราชการทหารหรือนักกีฬา ผู้เป็นสมาชิกของรัฐของพระองค์ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม มหรสพอาจช่วยให้พญาแก้วอยู่ในอำนาจโดยจัดลำดับชั้นเชิงสถานภาพให้แก่บรรดาขุน นางผู้มีอำนาจมากจนสามารถมีอิทธิพลในการตั้งกษัตริย์ล้านนาได้ แม้ไม่มีหลักฐานชี้ว่ามหรสพนี้จะถูกจัดอย่าง สม่าเสมอต่อไปหรือไม่หลังรัชสมัยของพญาแก้ว แต่มหรสพในสมัยพระองค์ไม่ได้ส่งอิทธิพลให้ขุนนางผู้ยังมีชีวิต อยู่ต่อไปยอมรับลำดับชั้นเชิงสถานภาพของกษัตริย์องค์ถัดไป กล่าวคือ ภายหลังจากสมัยพญาแก้วจนถึง จุดสิ้นสุดของอำนาจราชวงศ์มังราย (ค.ศ. 1525-1558) ในช่วงเวลานี้ ขุนนางกลุ่มต่าง ๆ มีบทบาทในการ เปลี่ยนแปลงผู้ปกครองสูงสุดรัฐถึง 7 คน กษัตริย์หลายองค์ถูกสังหารและบังคับให้ลงจากบัลลังก์ อีกทั้งยังมี ช่วงเวลาที่ล้านนาไม่มีกษัตริย์ปกครองอีกด้วย (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 159-160; Penth, 2004, p. 127)

5.7. อาวุธปืนและทหารรับจ้าง กับความเสื่อมของล้านนา คริสต์ศตวรรษที่ 16

ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษ 1410 ล้านนารับเอาอาวุธปืนที่ได้รับการพัฒนาจากจีนในช่วงเปลี่ยนผ่านของ ศตวรรษที่แล้ว ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 15 ล้านนาใช้อาวุธปืนป้องกันการโจมตีของศัตรูจากรัฐสุโขทัยและ ออยุธยาได้สำเร็จหลายครั้ง และยังสามารถใช้อาวุธปืนยึดแพร่และน่านได้ (Baker and Phongpaichit, 2017a, pp. 91-92) ชาวล้านนาเรียนรู้วิธีการหล่อปืนใหญ่และดินปืนมาจากจีนอย่างต่อเนื่อง และชาวจีนลักลอบขาย อาวุธอย่างผิดกฎหมายให้แก่ล้านนา (*The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 112-113; Liew-Herres & Grabowsky, 2008, p. 66) เมื่อเข้าช่วงครึ่งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นไป ล้านนาแทบจะไม่ได้ใช้ ประโยชน์จากปืนและปืนใหญ่ในการทำสงครามกับรัฐใหญ่ ๆ และไม่ได้จ้างทหารรับจ้างจากชนชาติต่าง ๆ เหมือนดังรัฐที่มีทางออกทะเลอย่างอยุธยาและหงสาวดีได้กระทำ¹⁷ บทบาทของทหารรับจ้างมีนัยสำคัญถึงการ ตัดสินแพ้ชนะ

¹⁷ รัฐที่มีทางออกทะเลและติดต่อสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ อย่างอยุธยา และหงสาวดี ปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่าล้านนา ล้านนาตั้งอยู่ตอน ในของทวีป ไม่มีเมืองท่าที่เป็นทางออกทะเล อีกทั้งเส้นทางน้ำจากอ่าวไทยสู่ลำน้ำเจ้าพระยาที่เชื่อมถึงน้ำปิงของล้านนาก็ใช้เดินทางไม่สะดวก ประการนี้เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ล้านนาปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ช้ากว่ารัฐที่มีทางออกทะเล (Ruangsri, 2021, pp. 80-81)

หลังจากสมัยพญาแก้วจนถึงอำนาจของราชวงศ์มังราย หรือ ค.ศ. 1525-1558 หรือระยะเวลาราว 33 ปี มีการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองสูงสุดรัฐถึง 7 ครั้ง โดยหนึ่งในนั้นมีครั้งหนึ่งที่ไม่มีการขึ้นครองซึ่งกินเวลาถึง 4 ปี และอีกหนปกครองโดยกษัตริย์จากล้านช้าง เฉลี่ยมีระยะเวลาของการปกครองแต่ละสมัยเพียง 4.7 ปี ต่างกันกับสมัยพญามังรายจนถึงพญาแก้ว ที่กินเวลากว่า 266 ปี (ค.ศ. 1259-1525) แต่มีเพียง 13 รัชสมัยเท่านั้น เฉลี่ยรัชสมัยละประมาณ 20.5 ปี ดังนั้น ยุค ค.ศ. 1259-1525 กับยุค ค.ศ. 1525-1558 มีค่าเฉลี่ยระยะเวลาปกครองแต่ละรัชสมัยต่างกันถึงราว 4.4 เท่า (ดู *The Chiang Mai Chronicle*, 1998) ชะตากรรมของผู้ปกครอง 6 คนหลังยุคพญาแก้ว หากไม่ถูกสังหาร ก็ถูกเนรเทศ หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องสละราชย์ (Penth, 2004, p. 127)

ใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* หลังยุคพญาติโลกราชจนถึงยุคที่กลายเป็นเมืองขึ้นพม่า ไม่มีการกล่าวถึงการใช้ปืนใหญ่ในการต่อสู้อีกเลย ทั้ง ๆ ที่สมัยพญาติโลกราชและก่อนหน้านั้นมีการกล่าวถึงปืนใหญ่ในฐานะที่ใช้การรบสุโขทัยและแพร่ (ดู *Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000; Baker & Phongpaichit, 2017a, p. 92) อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่กล่าวถึงกองทัพของรัฐอยุธยาและพม่าอย่างบันทึกของเมนเดส ปินโต ในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 16 กลับกล่าวถึงทั้งปืนใหญ่และการใช้ทหารรับจ้างในการรบอย่างต่อเนื่อง

ตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษ 1540 เป็นต้นไป ในสงครามกับอยุธยาและพม่า ล้านนาไม่สามารถเรียกระดมพลจากเมืองต่าง ๆ มาช่วยป้องกันเมืองเชียงใหม่ได้เหมือนก่อน และเมื่ออยุธยายกทัพมาถึงเชียงใหม่สองหนในค.ศ.1545 เชียงใหม่ไม่ได้รับระดมพลจากเมืองต่าง ๆ มาต้าน (*Tamnan Phunmuang Chiang Mai*, 2000; *Phunmuang Chiang Saen*, 2003) วิธีป้องกันเมืองที่ครองโดยกษัตริย์ผ่านเมืองหน้าด่านชั้นต่าง ๆ จากนอกสุดอย่างประเทศราช มาจนถึงเมืองต่าง ๆ ก็ไม่สามารถใช้เป็นปราการที่ได้ผลอีก วิธีการป้องกันเมืองนี้เป็นพื้นฐานการป้องกันของรัฐจารีต มาแต่ดั้งเดิมและยังคงความสำคัญมาจนถึงยุคที่ใช้อาวุธปืน

ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษ 1540 ล้านนาไม่สามารถดำรงฐานะรัฐที่ควบคุมเครือข่ายขุนนางและไพร่ในการใช้ความรุนแรงสูงสุด ในระดับที่กลุ่มขุนนางไม่มีทางต้านทานได้ กลุ่มขุนนางพยายามสถาปนาการนำและพยายามเติมเต็มสุญญากาศด้วยการตั้งสมาชิกราชวงศ์มังรายคนที่มีอำนาจบารมีมากที่สุดมาปกครอง¹⁸

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการควบคุมเมืองท่าและการสงครามปล้นชิงทรัพยากร เป็นฐานอำนาจสำคัญให้การสะสม ระดม และขยายขีดความสามารถเครื่องมือสำหรับความรุนแรงของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปืน ปืนใหญ่และทหารรับจ้าง ชัยชนะในบริเวณหัวเมืองเหนือของรัฐอยุธยาที่มีต่อการ

¹⁸ ขุนนางได้เชิญพระไชยเชษฐา ในฐานะอุปราชแห่งล้านช้างเสด็จมาครองล้านนา พระไชยเชษฐามีเชื้อสายราชวงศ์มังราย แต่สุดท้ายพระไชยเชษฐาก็ต้องกลับไปล้านช้าง ขุนนางใช้ประโยชน์จากการที่ตนเป็นฐานอำนาจให้แก่กษัตริย์ เพื่อต่อรองให้ได้ตำแหน่งที่สูงขึ้น (ดู *The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 172-175) การสวรรคตอย่างกะทันหันระหว่างการจับช้างของพระเจ้าโพธิ์สาลราชแห่งล้านช้างที่หลวงพระบาง เป็นเหตุให้มีการแย่งอำนาจในล้านช้าง เมื่อพระไชยเชษฐาไม่มีฐานอำนาจสนับสนุนในล้านนาที่เข้มแข็งและการขาดแรงสนับสนุนจากบิดาผู้วายชนม์ อำนาจของพระไชยเชษฐาในล้านนาจึงตกอยู่ในอันตราย ไชยเชษฐาตัดสินใจสละราชสมบัติล้านนาใน ค.ศ. 1551/พ.ศ. 2094 และกลับไปเอาบลลังก์ที่หลวงพระบาง (ดู Prachakitkorachak, 2014, p. 377; Stuart-Fox, 1997, p.12) แต่การสละราชสมบัติอย่างเป็นทางการก็นำไปสู่ปัญหาที่กลุ่มขุนนางต่าง ๆ ขัดแย้งและไม่สามารถหาผู้ปกครองร่วมที่ได้การยอมรับจากขุนนางทุกฝ่าย ล้านนาไม่มีกษัตริย์ปกครองเป็นเวลานานราวสี่ปี จนในที่สุดบรรดาขุนนางล้านนาได้คนกลางคนใหม่ คราวนี้ขุนนางเชิญเจ้าท้าวแม่กุ จากเมืองน่าย เขาเป็นเชื้อสายขุนศรีเมือง (ดู *The Chiang Mai Chronicle*, 1998, pp. 175-176)

คุกคามของลัทธิเกิดจากการใช้ปืนใหญ่และทหารรับจ้างต่อสู้ ประกอบไปกับการใช้วิธีการต่อสู้แบบเดิมอย่าง การใช้ทัพม้าก็ไม่เพียงพอต่อการเอาชนะอีก ศักยภาพในการรบและประสิทธิภาพของความรุนแรงจึงขึ้นอยู่กับ การวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ (ดู Mendez Pinto, 2005, pp. 83-84, 96)

คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นยุคที่มีการใช้เทคโนโลยีปืนใหญ่และปืนอย่างแพร่หลาย ร่องรอยของ วัฒนธรรมความรุนแรงเดิมก่อนคริสต์ศตวรรษดังกล่าวยังคงดำเนินต่อไป แม้การทำวลตัวต่อตัวด้วยดาบและ ทวนบนหลังม้าและช้างจะลดความสำคัญลงในทางปฏิบัติ แต่กษัตริย์และราชวงศ์ระดับสูงต้องเป็นผู้นำทัพมา เสี่ยงในการสงครามเอง เพื่อแสดงความกล้าหาญในการนำทัพให้ขุนนางและไพร่ได้เห็น (Mendez Pinto, 2005; *The Royal Chronicles of Ayutthaya*, 2006, pp. 61-62)

พม่าใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและทหารรับจ้าง พม่าแย่งผลประโยชน์ทางการค้าและการเมืองกับ ออยุธยา พม่าต้องการยึดลัทธิเพราะต้องการรักษาอำนาจในหัวเมืองไทใหญ่ โดยลัทธิที่มีความสัมพันธ์เชิง เครือญาติและขยายอำนาจเข้าไปในเมืองไทใหญ่ต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่ออำนาจของพม่าในละแวกเมืองไทใหญ่ อย่างมาก และพม่าต้องการป้องกันไม่ให้อยุธยาขยายอำนาจขึ้นมาทางทิศเหนืออีก (Setthakul, 2009, p. 72; Ongsakul, 2018, pp. 192-193) ใน ค.ศ. 1558/พ.ศ. 2101 กองทัพพม่าบุกและยึดเชียงใหม่สำเร็จ นอกจาก พม่าจะสามารถตัดสัมพันธ์ระหว่างเมืองไทใหญ่กับลัทธิได้แล้ว พม่ายังครอบครองเส้นทางการค้าทางทิศ ตะวันตกที่เชื่อมหัวเมืองไทใหญ่กับลัทธิ (Ruangsri, 2021, p. 103)

6. บทสรุปและสะท้อนความรุนแรงในรัฐลัทธิ

รัฐลัธินาดำรงอยู่ได้หรือเสื่อมลงขึ้นอยู่กับความสามารถในการระดมผู้คนและทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทั้งในทางกายภาพและโลกทัศน์ผ่านอุดมการณ์ ให้ร่วมกันดำรงและปกป้องรัฐท่ามกลางการต่อต้าน รัฐลัธินา ในมุมมองของชนชั้นปกครองคือการผนึกกันของสายบังคับบัญชาของการปกครองคนเป็นทอด ๆ และการมี โลกทัศน์ร่วมกัน จากสามัญชนไปสู่ขุนนางระดับต่าง ๆ จนถึงกษัตริย์ ผ่านการเกณฑ์แรงงาน สงคราม กีฬามหรสพประจำปีที่มีกีฬาเป็นส่วนหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยพญาแก้ว ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ในช่วงกลาง คริสต์ศตวรรษที่ 16 กษัตริย์ลัธินาประสบปัญหาการควบคุมและระดมให้ขุนนางและไพร่พลต่อต้านศัตรู อีกทั้งยังไม่สามารถใช้ประโยชน์จากเงินตรามาสะสมและใช้อาวุธปืน ปืนใหญ่ และทหารรับจ้าง ได้เทียบเท่ารัฐ ศัตรูอย่างอยุธยาและพม่า จึงเป็นเหตุให้ลัธินาอ่อนแอและตกเป็นประเทศราชของทั้งสองรัฐดังกล่าว ตามลำดับ

การควบคุมตนเองจากการใช้ความรุนแรงมีน้อยในชนชั้นปกครองอันเป็นผลมาจากปัญหาการแย่งราช สมบัติและสงคราม และเมื่อขุนนางมีอำนาจมากขึ้นเพราะกษัตริย์ต้องพึ่งขุนนางหลังจากรัฐลัธินามีขนาดใหญ่ เกินกว่าพระองค์จะผูกขาดไว้ได้หมด โดยเฉพาะยุคหลังสมัยพญาติโลกราช (Ongsakul, 2018) การควบคุม ความรุนแรงที่กษัตริย์มีต่อขุนนางอาจยุติลงและกลายเป็นความรุนแรงลงได้ ความรุนแรงจึงประทุขึ้นได้ใน เครือข่ายอุปถัมภ์ของตน แต่ความรุนแรงก็มักถูกปลดปล่อยอย่างไร้การควบคุมต่อคนต่างกลุ่มต่างรัฐ

ขุนนางเสี่ยงต่อความตายจากการเข้าร่วมสงคราม การประลอง การแข่งขันต่าง ๆ และการแสดงอย่าง การเดินบนบันไดตาบ ในหลายกรณีการโจมตีและความขัดแย้งทางการเมืองก็นำไปสู่ความตายได้เช่นกัน ส่วน ข้าราชการสามัญชน มักจะถูกเกณฑ์มาร่วมสงครามบ่อยครั้ง ฆาตกรรมหลังแพ้สงครามคือการตกเป็นทาสของคนอื่น ซึ่งอาจนำไปสู่ความตายระหว่างการเดินทางไกล การเจ็บป่วยอย่างหนักในระหว่างเดินทางดังใน *ลิลิตยวนพ่าย* ทาสสงครามอาจถูกทิ้งหรือนำไปขาย นั้นย่อมหมายถึงสภาวะอันเปราะบางของชีวิตที่ผู้ชนะอาจนำมาให้ผู้แพ้ ได้ทุกเมื่อ (Baker & Phongpaichit, 2017b, p. 78)

ความกล้าหาญจึงเป็นบุคลิกภาพอันเป็นที่ยกย่อง เพราะแสดงถึงความพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับ อันตรายและความเปราะบางของชีวิต ความกล้าหาญจึงกลายเป็นความดีหลักที่ปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจากฝั่งอยุธยา สุโขทัย และล้านนา ภาพตัวตนของบุคคลและกลุ่มมักจะถูกสร้างว่าตนมีความกล้าหาญ และแข็งแกร่งด้านการศึก ขณะที่ฝ่ายตรงข้ามแม้ว่าจะถูกยกย่องว่ามีความแข็งแกร่งทางการศึกต่างจากตนเพียง เล็กน้อย เพราะความแข็งแกร่งของศัตรูแสดงให้เห็นถึงชัยชนะที่สมศักดิ์ศรีของฝ่ายตน แต่อัตลักษณ์ความซื่อ ซลาดและไม่กล้าหาญที่แตกต่างจากฝ่ายตนอย่างชัดเจนจะถูกเน้น ภาพตัวตนของฝ่ายตนที่กล้าหาญและภาพ ตัวตนของฝ่ายศัตรูผู้ซื่อซลาดจึงมักจะถูกสร้างขึ้นเสมอ (ดู Baker & Phongpaichit, 2017b; Samutthakhot Khamchan, 1961; Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000; Phunmuang Chiang Saen, 2003)

สำหรับชาวล้านนา ชาวอยุธยา และชาวสุโขทัย ช่วงชั้นต่าง ๆ การมีชีวิตอยู่เป็นโอกาสสำหรับสร้าง บุญบารมีให้แก่ตนในสัมพันธ์ภาพกับเครือข่ายของตน ความตายคือการสิ้นบุญ หากได้ชัยชนะจากการแข่งขัน กีฬาและการรบในสงครามอาจนำไปสู่การได้ทรัพย์สิน คน สัตว์ เมือง เลื่อนยศ และเป็นที่โปรดปรานจาก กษัตริย์

ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ชีวิตของขุนนางนักรบ/นักกีฬาผู้พ่ายแพ้จากรัฐ ทั้งสามมีชะตากรรมที่เลวร้ายตั้งแต่ถึงแก่ความตายอย่างสยดสยอง พิการ การถูกขังจนตาย หากไม่ยอม ยสเคราะห์ร้ายก็ต้องหลบหนีอย่างน่าอับอาย ฆาตกรรมของผู้แพ้อาจเผชิญสถานการณ์ต่อชีวิตที่เลวร้ายที่สุด ไปจนถึงการอยู่รอดปลอดภัย¹⁹ มาตรฐานความรุนแรงในการเล่นกีฬานั้นสูงจนถึงตาย กีฬามีหน้าที่ทางสังคม สำหรับการเตรียมความพร้อมเผชิญอันตรายถึงชีวิต เช่นเดียวกับ *กฎหมายตราสามดวง* ของรัฐอยุธยาที่ไม่ให้มีการเอาผิดนักมวยผู้ชกชนะและนำความตายมาให้ผู้แพ้ (Panarut, 2017) *มังรายศาสตร์* ระบุไว้ว่า หากมีการ “ตีปล้ำ” กันโดยสมัครใจจะเอาผิดกันไม่ได้ (Na Nagara, 1978, p. 38)

หากพิจารณาถึงวัฒนธรรมความรุนแรงของชาวไทยในรัฐล้านนา สุโขทัย และอยุธยา ผ่านกิจกรรมที่ใช้ ความรุนแรงอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดอย่างการสงคราม กีฬา และการพนันตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 ถึง 16 แล้ว ชัยชนะในการต่อสู้และพนันก็อาจไม่เป็นที่ยอมรับโดยผู้เข้าแข่งขัน ในแง่นี้ในสายตาของฝ่ายแพ้ การ

¹⁹ เช่น 1. *หมื่นมอกลอง*ผู้ชนช้างพ่ายอย่างกล้าหาญและถูกตัดคอ, 2. *หมื่นดงคร*ผู้ถูกชนไปชนไก่แต่ถูกลงไปฆ่า, 3. *นักดาบสุโขทัย*ผู้ถูกตัดนิ้วเท้า โดยนักดาบเชียงใหม่, 4. *อินทราชา*แห่งอยุธยาถูกยิงจนศีรษะเป็นแผล, 5. *พระยาเชลียง*ผู้ทำชนไก่แต่ต่อมาถูกจับขังจนตาย, 6. *ไกรหาญ*นักดาบ พระยาผู้พ่ายแพ้แต่หลบหนี (Samutthakhot Khamchan, 1961; Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000; Baker & Phongpaichit, 2017b)

รักษาชีวิตและสถานภาพจากการแข่งขันประลองทักษะทางกายภาพแม้อาจทำให้เสียหน้า แต่ก็เป็นเรื่องที่ยอมรับได้ สำหรับชาวไทยไม่ว่าจะเป็นสมาชิกรัฐใด การรักษาหรือเพิ่มพูนสถานภาพจากการครองทรัพย์สิน-ผู้คน-เมือง-รัฐ ไม่ว่าจะด้วยทางใดวิธีใด เป็นเรื่องที่ต้องทำ การหนีก่อนการต่อสู้หรือระหว่างการต่อสู้จึงเกิดขึ้นบ่อยครั้ง การหนีเป็นเหตุให้ฝ่ายตรงข้ามได้สถานภาพผู้กล้าหาญกว่า สถานภาพของผู้กล้าหาญมีนัยสำคัญต่อการปรับปรุงสถานภาพส่วนตนและกลุ่มบนความสัมพันธ์ที่รัฐทั้งสามต่างก็ขัดแย้งกันเองและกับรัฐอื่น ๆ ความกล้าหาญจึงได้รับการเชิดชูเพราะความกล้าหาญสร้างสถานภาพที่สูงกว่าให้แก่กลุ่มอย่างรัฐและสร้างความกลัวให้คนนอกรัฐได้สยบยอม ดังนั้น อัตลักษณ์ของฉันท-พวกเรา จึงเน้นแสดงความกล้าหาญ และอัตลักษณ์ของพวกเขาหรือของคนนอกมักจะถูกสร้างให้เป็นผู้ขี้ขลาดหวาดกลัว (ดู Samutthakhot Khamchan, 1961; Prachum Sila Charuk Phakthi, 1972; Tamnan Phunmuang Chiang Mai, 2000; Phunmuang Chiang Saen, 2003; Baker & Phongpaichit, 2017b)

หากพิจารณาถึงขุนนางนักธนูชาวเชียงใหม่ ขุนนางนักดาบผู้รับใช้กษัตริย์อยุธยา และหัวล้านชนกันแล้ว การแข่งขันต่อสู้-พนัน ต่างก็คือการเดิมพันด้วยชีวิตและสถานภาพ ดังนั้น ถ้าการแข่งขันหากยังมีความสำคัญในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการรบและสงครามจริง (ที่ไม่ใช่มหรสพในยามสงบ) การเดิมพันด้วยชีวิตและสถานภาพว่าจะขึ้นหรือจะลงก็จะมีผลเปลี่ยนแปลงสูงตามไปด้วย²⁰

²⁰ ควรกล่าวด้วยว่า แม้กิจกรรมการพนันนั้นๆ จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการกีฬา แต่ผู้เข้าเล่นพนันก็เสี่ยงที่จะเดิมพันด้วยสถานภาพจนถึงขั้นที่ทำร้ายร่างกายกัน ใน *มัจฉาสาตรา* ระบุว่า “คนทั้งหลายในโลกนี้ จักวิวาท (ผิด) กันด้วยเหตุ [...] การเล่นพนัน [...]” (Na Nagara, 1978, pp.12-3)

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- Chothithavornrat, P. (1985). *Naeokhwamkit thangkanmuang khong lanna thai samai ratchawong mangrai: Wikro chak ekkasan khampi bailan phaknua* [The Political Thinking of the Mangrai Dynasty of Lanna Thai (A.D. 1296-1558): An Analysis of Northern Thailand's Palm Leaf Manuscripts]. (Master of Arts Thesis, Silpakorn University).
- Eoseewong, N. (Ed.). (2002). *Sri Ram Thepnakhorn: Ruam khwamriang waduai prawattisat ayutthaya tonton* [Sriram Thepnakhorn: The Collection of Papers on an Early History of Ayutthaya]. Bangkok: Matichon.
- Ganjanapan, A. (1984). Tamnan Lae Laksana Khwamkhit Thang Prawattisat Nai Lanna Rawang Phutthasattawat Thi 20 Lae 21 [Legends and Characteristics of the Historical Thought in Lanna between the 20th – 21st Century B.E.]. In *Pratya Prawattisat* [Philosophy of History]. Charnvit Kasetsiri and Suchart Sawatsri (Eds.). Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects.
- Ganjanapan, A. (2017). *Prawattisat Sangkhom Lanna: Khwam Khluanwai Khong Chiwit Lae Waththanatham Thongthin* [A Social History of Lanna: Movements of Lives and Local Culture]. Department of Sociology and Anthropology, Chiang Mai University.
- Jory, Patrick. (2020). *Thritsadi kasat phothisat: Wetsandon chadok nai prawattisat thai* [Thailand's theory of monarchy: the Vessantara Jataka and the idea of the perfect man]. Thithita Simcharoen (translate). Bangkok: ILLUMINATIONS EDITIONS.
- Kamkuang. (1998). Khamklon sadudi wirakam ruang chuangan lae withichiwit thang wathanatham khong chonphao thai nai wiatnam nai adit lae patchuban [The Eulogy of Bravery of Chuangan and a Cultural Way of Life of the Tai in Vietnam in the Past and Present]. In *Tamnan kiao kap thaohung thaochuang: Miti thang prawattisat lae wathanatham* [The Legend of Thao Hung Thao Chuang: Historical and Cultural Aspects]. Bangkok: Thai Khadi Research Institute.
- Khemmuk, Y. (1984). *Phutthasatsana nai lanna thai samai ratchawong mangrai* [Buddhism in Thai Lanna during the Age of the Mangrai Dynasty]. S.I.: National Research Council.
- Khlong Nirat Haripunchai [Khlong Nirat Haripunchai]. (2021). Retrieved from: <https://vajirayana.org/โคลงนิราศหริภุญชัย/อธิบายความเบื้องต้น>. (2021, 15 March).

- Komanrathat, C. (2006). *Kila phunmuang thai phaknua* [Local Sports in Northern Thailand]. Bangkok: Sathaphon Books.
- Kromsinlapakon. (1986). *Charuk nai prathet thai lem 1: Akson panlawang lang panlawang phutthasattawatthi 12-14* [Inscriptions in Thailand Volume I: Pallava Script, Post-Pallava, the 12th – 14th Buddhist Century]. Bangkok: The National Library, Fine Arts Department.
- Lilit Yuan Phai [Lilit Yuan Phai]. (2021). Retrieved from: <http://vajirayana.org/ลิลิตยวนพ่าย>. (2021, 24 April).
- Mendez Pinto, F. (2005). *Ruam phonngan plae ruang banthuk kandoenthang khong Mendez Pinto* [The Collection of Translated Travel Writings of Mendez Pinto]. Translated by San Komonbut, Nantha Woraneti Wong, and Charat Singhadechakun. Bangkok: Fine Arts Department.
- Makaew, W. (2016). Rabop setthakit lae khwamplianplaeng thang sangkhom nai yuk thong khong anachak Lanna (Khor.Sor.1355-1525) [Economic System and Social Change in the Golden Age of the Lan Na Kingdom (1355-1525)]. (Master of Arts Thesis, Chiang Mai University).
- Mueanphothong, S. (2006). *Kan kanlapana nai charuk Sukhothai Ayutthaya lae Thonburi-Rattanakosin* [Monastic Endowments in the Sukhothai, Ayutthaya and Thonburi-Rattanakosin Inscriptions]. (Master of Arts Thesis, Silpakorn University).
- Na Nagara, P. (1978). *Mangrai sat ru kotmau phrachao Mangrai* [Mangrai Sat or the Laws of King Mangrai]. Bangkok: Department of History, Srinakharinwirot University.
- Na Nagara, P. (1998a). Sakkarat lae phumiset khong Thaohung Thaochuang [Years and Geography of Thaohung Thaochuang]. In *Tamnan kiao kap Thaohung Thaochuang: Miti thang prawattisat lae watthanatham* [The Legend of Thao Hung Thao Chuang: Historical and Cultural Aspects]. Bangkok: Thai Khadi Research Institute.
- Na Nagara, P. (1998b). *Sanniphon Prasert Na Nakhorn* [Academic Works of Prasert Na Nagara]. Bangkok: Kasetsart University.
- Na Nagara, P. (2021). Athibai khwam buangton [An Introduction]. In *Khlong Nirat Haripunchai* [Khlong Nirat Haripunchai]. Retrieved from: <https://vajirayana.org/โคลงนิราศหริภุญชัย/อธิบายความเบื้องต้น>. (2021, 15 March).
- Ongsakul, S. (2018). *Prawattisat Lanna chabap sombun* [A History of Lanna: The Complete Version]. Bangkok: Amarin.

- Panarut, C. (2019). *Kila lae khwampenchai tang thanandon nai samutthakhot khamchan samai ayutthaya khrittassattawat thi 15-16* [Sports and Masculinities of Social Classes in Samutthakhot Khamchan during the Ayutthaya Period, the 15th – 16th Century]. In *Lakchiwit thi yang mai khoei hen: nakkila samai ayutthaya/ yua lae khruayat/ thai lae thaiyai nai saphawa laplop* [Unseen Lives: Ayutthayan Sportsmen/ Yua and Kinships/ the Thai and Shan in Clandestinity]. Chiang Mai: Department of Sociology and Anthropology, Chiang Mai University.
- Panarut, C. (2021). *Raingan kan wichai ruang watthanatham khwam runraeng lae kila samai charit nai Lanna samai ratchawong Mangrai* [Research Monograph: Violent Culture and Traditional Sports in Lanna during the Mangrai Dynasty]. Chiang Mai: Faculty of Social Science, Chiang Mai University.
- Penth, H., Srilao Kasemprom, and Apiradi Techasiriwan. (2009). *Prachum charuk Lanna lem 14 silacharuk nai samai phrachao Tilokkarat* [The Collection of Lanna Inscriptions, Volume XIV, Inscriptions during the Age of King Tilokkarat]. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Penth, H., Srilao Kasemprom, and Sarawut Sritha. (2004). *Prachum charuk Lanna lem 8 charuk nai changwat Chiang Mai* [The Collection of Lanna Inscriptions, Volume VIII, Inscriptions in Chiang Mai]. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Pharkphrot, R. (1983). *Kan kanlapana nai Lanna thai tangtae klang phutthasattawat thi 20 tung ton phutthasattawatthi 22* [Monastic Endowments in the Lanna Thai Kingdom from the Middle of the 20th Century B.E. to the Beginning of the 22nd Century B.E.]. (Master of Arts Thesis, Chulalongkorn University).
- Phongsiphian, W. (Ed.). (1996). *Papaisifu-Papaitatian: Chiang mai nai ekkasan prawattisat chin boran* [Papaisifu-Papaitatian: Chiang Mai in Historical Documents of Ancient China]. Bangkok: Secretariat of the Prime Minister.
- Phongsiphian, W. (2019). *Rutthiratramphan (khleng Nirat Haripunchai) lae charuk wat phrayun: Moradok khwamsongcham haeng Aphinawaburi-Srihariphunchai* [Rutthiratramphan (Khleng Nirat Haripunchai) and the Phra Yun Inscription: Memorial Legacy of Aphinawaburi-Srihariphunchai]. Bangkok: Foundation of Princess Sirindhorn.
- Photchananukrom phasa Lanna: Chabap chaloem phrakiat phrabat somdet phrachaoyuhua nai warokat charoen phrachonmayu 80 pansa [Lanna Dictionary: The Version for Celebrating His Majesty the King's 80th Birthday Anniversary]. (2007). Chiang Mai: Chiang Mai Rajabhat University.

- Phra Maha Sibandon Thirathammo. (2005). *Sangkhom thang kanmuang kanpokkhong nai anachak phukamyao (Ratphayao nai adid) [Political Society and Government in the Phukamyao State (the Former Phayao State)]*. Phayao: Kopkham Kanphim.
- Phra Rattana Panya. (2011). *Chinnakan Malini [Chinnakan Malini]*. Phraya Photchanaphimon (Translate). Nonthaburi: Sripanya.
- Phumisak, C. (2004). *Sangkhom thai lum maenam chaophraya kon samai sri Ayutthaya [The Thai Society in the Chaophraya Basin before the Ayutthaya Period]*. Bangkok: Sameskybook.
- Phumisak, C. (2013). *Khwampenma khong kham sayam thai lao lae khom lae laksana thang sangkhom khong chu chonchat [A History of Words, Siam, Thai, Lao, and Khom and a Social Characteristic of Ethnicities' Names]*. Bangkok: Maekhamphang.
- Phunmuang Chiang Saen [The Chronicle of Chiang Saen]. (2003). Sarassawadee Ongsakul (Transliterate, proofread, and analyze). Bangkok: Amarin.
- Phunmuang Nan Chabap Wat Phrakoet [The Chronicle of Nan, the Wat Phrakoet Version]. (2018). Sarassawadee Ongsakul (Transliterate, proofread, and analyze). Chiang Mai: Faculty of Human Science, Chiang Mai University.
- Prachakitkorachak, Phraya. (2014). *Phongsawadan Yonok [The Chronicle of Yonok]*. Nonthaburi: Sripanya.
- Prachum Sila Charuk Phakthi 1 Charuk Sukhothai [The Collection of Inscriptions, Volume I, Sukhothai Inscriptions]. (1972). Bangkok: Fine Arts Department.
- Ruangsi, W. (2021). *Kat ko muang: Chattiphan lae kharawan kankha lanna [Markets made cities: Ethnicities and Trading Caravan in Lanna]*. Bangkok: Art & Culture.
- Rungruangsi, U and Kerk Akkharachinoret. (2009). Phraya Tilokkarat: Ruam botkhwam phua ruam chalong sompot nai wara khrop 600 pi chatakan khong phrachao Tilokkarat [Phraya Tilokkarat: Collected Papers for Celebrating the 600th Birthday Anniversary for King Tilokkarat]. Chiang Mai: Honghian Suepsan Phumpanya Lanna.
- Samutthakhot Khamchan [Samutthakhot Khamchan]. (1961). Bangkok: Business Organization of the Office of the Welfare Promotion Commission for Teachers and Educational Personnel.
- Setthakul, R. (2009). *Prawattisat setthakit watthanatham ang Chiang Mai-Lamphun [An economic and cultural history of the Chiang Mai-Lamphun basin]*. Chiang Mai: Silkworm.

- Tamnan Munlasatsana [The Chronicle of an Origin of the Religion]*. (2001). Chiang Mai: Maha Chulalongkorn Ratchawitthayalai Witthayakhet Chiang Mai Wat Suandok.
- Tamnan Phunmuang Chiang Mai [The Chiang Mai Chronicle]*. (2000). Transliterated by Aroonrut Wichienkeeo and David K. Wyatt. Chiang Mai: Silkworm.
- Tamnan Sipha Ratchawong Phak Pariwat Lemthi 2 Phukthi 3-5 [The Chronicle of fifteen Dynasties, the Transliterated Version, Vol. II, Scrolls 3-5]*. (1982). Chiang Mai. Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Tamra Ratcha Sewok Khrang Krungkao [The Manual of Royal Officers of the Ayutthaya Kingdom]*. (1994). Bangkok: Chulalongkorn University.
- Wyatt, D. (1984). Kankhian prawattisat thai baep tamnan lae phongsadan [Thai Historiography: Legends and Chronicles]. In *Pratya Prawattisat [Philosophy of History]*. Charnvit Kasetsiri and Suchart Sawatsri (Eds.). Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects.

ภาษาอังกฤษ

- Baker, C. (2003). Ayutthaya Rising: from Land or Sea?. *Journal of Southeast Asian Studies*, 34(1), 41-62.
- Baker, C. and Phongpaichit, P. (2017a). *A History of Ayutthaya: Siam in the Early Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baker, C. and Phongpaichit, P. (2017b). *Yuan Phai, The Defeat of Lanna: A Fifteenth-Century Thai Epic Poem*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Baur, N. and Ernst, S. (2011). Towards a Process-Oriented Methodology: Modern Social Science Research Methods and Norbert Elias's Figurational Sociology. *Sociological Review*, 59(s1), 117-139.
- Binde, P. (2005a). Gambling across Cultures: Mapping Worldwide Occurrence and Learning from Ethnographic Comparison. *International Gambling Studies*, 5(1), 1-27.
- Binde, P. (2005b). Gambling, Exchange Systems, and Moralities. *Journal of Gambling Studies*, 21(4), 445-479.
- Briggs, L. (1951). The Syncretism of Religions in Southeast Asia, especially in the Khmer Empire. *Journal of the American Oriental Society*, 71(4), 230-249. doi:10.2307/596106
- Chou Ta-Kuan. (1993). The Customs of Cambodia [1296-1297]. *Translated into English from the French by Paul Pelliot of original Chinese text by J. Gilman d'Arcy Paul*. Bangkok: The Siam Society.

- van der Cruysse, D. (2002). *Siam and the West, 1500–1700* (M. Smithies, Trans.). Chiang Mai: Silkworm Books.
- Dardess, J. W. (1994). “Shun-ti and the End of Yuan Rule in China.” In Herbert Franke and Denis Twitchett, eds. *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States*. Cambridge: University Press.
- Elias, N. (1956). Problems of Involvement and Detachment. *The British Journal of Sociology*, 7(3), 226-252.
- Elias, N. (1978). *What is Sociology?*. London: Hutchison.
- Elias, N. (1991). *The Society of Individuals* (M. Schröter Ed.). Oxford: Basil Blackwell.
- Elias, N. (1992). *Time: An Essay* (Edmund Jephcott, trans.). Oxford: Blackwell.
- Elias, N. (1996). *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (M. Schröter Ed.). Cambridge: Polity.
- Elias, N. (2000). *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations* (E. Dunning, J. Goudsblom, and S. Mennell Ed.). Cambridge: Blackwell Publishers.
- Elias, N. (2001). *The Loneliness of the Dying*. London: The Continuum International Publishing Group Ltd.
- Elias, N. (2008). Power and Civilisation. In R. Kilminster and S. Mennell (Eds.), *Essays II: On Civilising Processes, State Formation and National Identity*. Dublin: University College Dublin Press.
- Elias, N. (2009). *Essays III: On Sociology and the Humanities* (R. Kilminster and S. Mennell Eds.). Dublin: University College Dublin Press.
- Elias, N. (2018). Fragments on Sportisation. In *Excitement Processes* (pp. 121-136). Wiesbaden: Springer VS.
- Elias, N. and Dunning, E. (1986). *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process* (N. Elias and E. Dunning Ed.). Oxford: Basil Blackwell.
- Elias, N. and Scotson, J. (1965). *The Established and the Outsiders: A Sociological Enquiry into Community Problems*. London: Frank Cass & Co. Ltd.
- Endicott-West, E. (1989). *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty* (Vol. 29). Harvard University Press.
- Geertz, C. (1980). *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*. Surrey: Princeton University.
- Grabowsky, V. (2005). Population and State in Lan Na prior to the Mid-Sixteenth Century. *Journal of Siam Society*, 93, 1-68.

- Grayson, C. E., French, M., & O'Brien, M. J. (2007). *Traditional Archery from Six Continents: The Charles E. Grayson Collection*. University of Missouri Press.
- Guttmann, A. (2004). *Sports: The First Five Millenia*. Boston: University of Massachusetts.
- Hsiao, C. (1978). *The Military Establishment of the Yuan Dynasty*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Iria, A. (1987). A Selection of Sixteenth Century Portuguese Texts on Siam. *Thailand and Portugal: 476 Years of Friendship*. Bangkok: Embassy of Portugal.
- Liew-Herres, F. M., & Grabowsky, V. (2008). *Lan Na in Chinese Historiography: Sino-Tai Relations as Reflected in the Yuan and Ming Sources (13th to 17th Centuries)*. Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.
- Panarut, C. (2017). *Sports in Pre-Modern and Early Modern Siam: Aggressive and Civilised Masculinities* (Doctoral Thesis), The University of Sydney, New South Wales, Australia.
- Penth, H. (2004). *A Brief History of Lan Na: Northern Thailand from Past to Present*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Reid, A. (1988). *Southeast Asia in the Age of Commerce, Volume One: The Lands Below the Winds*. New Haven: Yale University.
- Scott, J. (1990). "Assessing Documentary Sources", in *A Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*. Cambridge: Polity.
- Selby, S. (2000). *Chinese Archery* (Vol. 1). Hong Kong University Press.
- Stuart-Fox, M. (2003). *A Short History of China and Southeast Asia: Tribute, Trade and Influence*. Crows Nest: Allen & Unwin.
- TEXT of the Three Seals Law* (1981). (Vol. 1-4). Osaka: National Museum of Ethnology.
- The Chiang Mai Chronicle*. (1998). (D. K. Wyatt and A. Wichienkeo, Eds.). Chiang Mai: Silkworm Books.
- The Nan Chronicle*. (1994). (D. K. Wyatt, Eds.). New York: Southeast Asia Program Cornell University.
- The Royal Chronicles of Ayutthaya*. (2006). (R. D. Cushman, Trans.). Bangkok: The Siam Society.
- Trakulhun, S. (2011). Suspicious Friends: Siamese Warfare and the Portuguese (c. 1540-1700). *Southeast Asian Historiography Unravelling the Myths: Essays in Honour of Barend Jan Terwiel* (V. Grabowsky Ed.). Bangkok: River Books.
- Turnbull, S. (2003). *Genghis Khan & the Mongol Conquests, 1190-1400*. Oxford: Osprey.

- van Vliet, J. (1975). *A History of the Kings of Siam* (D. K. Wyatt Ed.). Bangkok: The Siam Society.
- Wyatt, D. K. (1995a). Ayudhya, 1409-1424: Internal Politics and International Relations. *Ayudhya and Asia: Proceedings for International Workshop* (K. Jittasevi Ed.). Bangkok: Research Council of Thailand and Japan Society for Promotion of Science.
- Wyatt, D. K. (1995b). Chiang Mai and Ayudhya: Some Approaches to their Relations through the Chronicles. *Ayudhya and Asia: Proceedings for International Workshop* (K. Jittasevi Ed.). Bangkok: Research Council of Thailand and Japan Society for Promotion of Science.

